

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

На правах рукопису

САВОНИК ТЕТЯНА ПЕТРІВНА

**АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ
ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ**

Спеціальність: 016 «Спеціальна освіта»
Спеціалізація 016.01 Логопедія

Освітньо-професійна програма
«Спеціальна освіта. Інклюзивна освіта»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
Павлишина Наталія Борисівна
кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____

засідання кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

від _____ 202__ р.

Завідувач кафедри

проф. Кузава І. Б. _____

ЛУЦЬК – 2025 р.

АНОТАЦІЯ

САВОНИК Тетяна Петрівна «Арттерапія як засіб корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення». Рукопис. Робота на здобуття освітнього ступеня «магістр». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025.

У кваліфікаційній роботі цілеспрямовано досліджено вплив засобів арттерапії на корекцію мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. Об'єкт дослідження – корекційно-логопедична робота з дітьми старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. Предмет – особливості організації корекційно-логопедичної роботи з використанням засобів арттерапії з дітьми старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III рівня. Метою дослідження стало теоретичне вивчення заявленої проблеми; розробка оригінальної структурно-змістової моделі корекції мовленнєвих порушень засобами арттерапії у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III рівня, спрямованої на комплексне подолання мовленнєвих порушень та стимуляцію розвитку особистості дитини; впровадження її у процес корекційної логопедичної роботи в умовах логопедичної групи закладу дошкільної освіти. Узагальнення матеріалів теоретичного та експериментального досліджень з зазначеної проблеми дозволяє стверджувати, що арттерапія є потужним корекційним інструментом подолання порушень мовлення, який природньо інтегрується в логопедичний процес, виконуючи мотивуючу, комунікативну, релаксаційну та розвиваючу функції.

Ключові слова: арттерапія, загальне недорозвитком мовлення (ЗНМ), діти старшого дошкільного віку, логопедична та розвивальна робота, корекція мовленнєвих порушень, мовленнєвий розвиток, загальний розвиток особистості дитини.

ABSTRACT

SAVONYK Tetiana Petrivna. «Art Therapy as a Means of Correcting Speech Disorders in Preschool Children with General Speech Underdevelopment». Manuscript. Master's Thesis. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025.

The master's qualification paper purposefully investigates the influence of art therapy techniques on speech correction in older preschool children with general speech underdevelopment (GSU). Object of the research: correctional and speech therapy work with older preschool children with general speech underdevelopment. Subject of the research: specific features of organizing correctional and speech therapy work using art therapy methods with older preschool children with level III general speech underdevelopment. The aim of the study was to conduct a theoretical analysis of the stated problem and to develop an original structural and content model for correcting speech disorders through art therapy in older preschool children with level III general speech underdevelopment. This model was designed to ensure a comprehensive approach to overcoming speech disorders and stimulating the child's overall personal development, as well as to implement it in the process of correctional and speech therapy work within a speech therapy group in a preschool educational institution. The generalization of the theoretical and experimental research results on this issue allows us to state that art therapy is a powerful corrective tool for speech disorders. It naturally integrates into the speech therapy process, performing motivational, communicative, relaxation, and developmental functions.

Keywords: art therapy, general speech underdevelopment (GSU), older preschool children, speech therapy and developmental work, correction of speech disorders, speech development, overall personal development of the child.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	.....
ЗМІСТ.....	1
ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	7
1.1. Арттерапія як актуальна наукова проблема та сучасна корекційно- логопедична технологія.....	7
1.2. Порухення мовленнєвого розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення	14
1.3. Особливості організації арттерапевтичних занять з дітьми з загальним недорозвитком мовлення.....	24
ВИСНОВКИ до I-го розділу.....	32
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	34
2.1. Дослідження стану мовленнєвого розвитку дітей старшої групи закладу дошкільної освіти з загальним недорозвитком мовлення.....	34
2.2. Впровадження структурно-змістової моделі корекції мовленнєвих порушень засобами арттерапії у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення	46
2.3. Експериментальна апробація моделі та результати дослідницького пошуку.....	53
ВИСНОВКИ до II-го розділу.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми. У статті 7 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено, що дітям з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі і дітям з мовленнєвими порушеннями, гарантовано право на безоплатну дошкільну освіту та психопедагогічну корекцію.

Сучасна логопедична наука та практика знаходяться в пошуку нових, більш ефективних шляхів подолання мовленнєвих порушень у дітей. Особлива увага приділяється категорії дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), оскільки саме цей період є найбільш сприятливим для корекції та формування усіх аспектів мовленнєвої діяльності. Статистика свідчить, що в останні роки кількість названої категорії дітей збільшилася порівняно з попередніми десятиліттями і має тенденцію до подальшого зростання. Тому питання подолання недорозвиток мовлення з молодшого віку – одне з найважливіших у сучасній корекційній педагогіці.

Питання корекційної роботи з дітьми з загальним недорозвитком мовлення піднімаються у дослідженнях О. Белової, Н. Пахомової, Ю. Рібцун, І.Брушневська, В. Тарасун, Л. Трофименко, Н. Шиліної, М. Шеремет, А. Яковенко та інших.

У науково-педагогічних працях зазначається, що загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) обумовлене несформованістю або порушенням на ранніх етапах онтогенезу власне мовленнєвих, психологічних і нейрофізіологічних механізмів при первинно збереженому слухові та інтелекті (М. Шеремет, В. Тарасун). ЗНМ включає в себе низку особливостей, що виявляються при різних його рівнях: труднощі формування пізнавально-комунікативної діяльності, недорозвинення емоційно-вольової сфери, уповільнений розвиток зв'язного мовлення.

Досконале володіння рідною мовою в дошкільному дитинстві є передумовою вирішення завдань розумового, естетичного і морального

виховання. Чим раніше дитина засвоїть рідну мову, тим вільніше вона зможе нею користуватися в майбутньому. Оволодіння мовленням, мовою та її граматичною будовою дає дітям можливість вільно мислити, ставити питання, робити висновки та міркувати про різноманітні зв'язки між предметами та явищами.

У сучасній корекційній педагогіці в пріоритеті пошук ефективних технологій, завдяки яким можна оптимізувати процеси навчання й виховання, забезпечити якнайкращий розвиток усіх функцій організму дитини, зокрема і мовлення. Однією із таких перспективних технологій є арттерапія, що передбачає широке використання в освітньо-корекційному процесі різних засобів мистецтва.

Проблема освітнього й корекційного потенціалу засобів арттерапії вивчалася багатьма науковцями, такими як І. Біла, О. Вознесенська, О. Деркач, К. Василенко, В. Верховинець, В. Діденко, З. Кісарчук, Ю. Косенко, О. Лавріненко, М. Лещенко, О. Рудницька та ін. Особливості практичного застосування арттерапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами розглянуто в роботах Л. Нікішиної, Л. Федоткіної, Л. Вадрус, Н. Некряч, О. Образцової та ін.

Використання елементів арттерапії дослідники, зокрема Н. Квітка, І. Кравченко, В. Литвиненко, Ю. Рібцун та ін., вважають доцільними та ефективними у роботі з дітьми з загальним недорозвитком мовлення. Адже впровадження нестандартних, творчих, немедичних засобів впливу створює більше шансів для корекції і розвитку мовлення та інших психічних процесів дитини.

Сутність арттерапії полягає в тому, що вона розуміється методом психотерапії, в процесі якого використовуються різні види мистецтва (література, музика, живопис, скульптура, кіно, театр, хореографія тощо) з метою корекції порушень у дітей з особливими освітніми потребами, зокрема у дітей з ЗНМ. «Всі види мистецтва впливають на особистісне зростання людини. У комплексі ж вони підсилюються та роблять велику справу –

духовно збагачують та облагороджують людину», – акцентує науковець В. Литвиненко.

Арттерапія в логопедичній роботі визначається як форма корекційного впливу на розвиток мовлення дитини в процесі емоційної взаємодії з нею під час творчої діяльності. Використання арттерапії у корекційно логопедичній роботі відбувається в діагностичній роботі; під час комунікації; формування початкових навичок (артикуляційної моторики, розвитку дихання, голосу, дрібної моторики, номінативного словнику тощо); розвитку лексико-граматичної сторони мовлення.

Проте, корекційний потенціал засобів арттерапії у роботі з дітьми дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення вивчено ще не достатньо повно. Значимість й актуальність названої проблеми зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: ***«Арттерапія як засіб корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення».***

Метою дослідження розробка впровадження структурно-змістової моделі корекції мовленнєвих порушень засобами арттерапії у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III рівня, спрямованої на комплексне подолання мовленнєвих порушень та стимуляцію розвитку особистості дитини; впровадження її у процес корекційної логопедичної роботи в умовах логопедичної групи закладу дошкільної освіти.

Мета дослідження зумовила розв'язання таких завдань:

- теоретичне опрацювання проблеми використання арттерапевтичних технологій у корекційно-логопедичній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями;
- характеристика порушень мовленнєвого розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення.
- дослідження стану мовленнєвого розвитку дітей старшої групи ЗДО з загальним недорозвитком мовлення;
- розробка, впровадження та визначення ефективності експериментальної структурно-змістової моделі корекції

мовленнєвих порушень та розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення III рівня через використання арттерапевтичних засобів і технік.

Об'єкт дослідження – корекційно-логопедична робота з дітьми старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження – особливості організації корекційно-логопедичної роботи з використанням засобів арттерапії з дітьми старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Для розв'язування поставлених завдань використано такі **методи наукового дослідження**: теоретичний аналіз наукових літературних та інтернет джерел, формально-логічний метод, систематизація, узагальнення, порівняння, синтез, конкретизація, спостереження, моделювання, педагогічний експеримент, статистична обробка даних та ін.

Науково-теоретична значущість дослідження полягає в опрацюванні теоретичного доробку щодо проблеми організації корекційної логопедичної роботи з дітьми з ЗНМ з використанням арттерапевтичних технологій; розробці ефективної експериментальної структурно-змістової моделі корекції мовленнєвих порушень та розвитку зв'язного мовлення засобами арттерапії у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.

Практична значущість проведеного дослідження полягає в тому, що результати дослідницького пошуку можуть бути використані в практичній діяльності учителів-дефектологів, учителів-логопедів, під час виробничої (логопедичної) практики здобувачів вищої освіти; стати основою для створення методичних матеріалів логокорекційного спрямування.

База проведення дослідно-експериментальної роботи – Камінь-Каширський заклад дошкільної освіти ясла-садок «Світлячок» Камінь-Каширської міської ради (адреса: 44501 Волинська область, Камінь-Каширський район, м. Камінь-Каширський, вул. Коніщука, 24А).

Апробація результатів дослідження – результати дослідження розглядалися на попередньому захисті кваліфікаційних робіт на кафедрі спеціальної та інклюзивної освіти ВНУ імені Лесі Українки (листопад, 2025

р.); окремі положення дослідження були представлені у науковій публікації «Використання засобів арттерапії в корекційній роботі з дітьми дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення» у збірнику матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти» (20–21 травня 2025 року, м. Луцьк).

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, в яких розкрито основні положення обраної проблеми, загальних висновків, списку використаних джерел (75 найменувань), додатків.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

1.1. Арттерапія як актуальна наукова проблема та сучасна корекційно-логопедична технологія

Для сучасної психолого педагогічної науки залишається пріоритетним пошук ефективних технологій, завдяки яким можна оптимізувати процеси навчання й виховання особистості, формування її системи цінностей, готовності до самореалізації в суспільстві. Однією із таких перспективних технологій є арттерапія, що передбачає широке використання в освітньому процесі різних засобів мистецтва.

Запровадження інноваційних технологій в освіті набуває стрімкого поширення. Йдеться про використання засобів арттерапії в роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Останнє десятиліття ознаменувалося розробкою різних методів психолого педагогічного супроводу та підтримки таких дітей.

Арттерапія – (з латинської – мистецтво, з грецької – лікування) – сучасний метод соціальної адаптації, корекції та реабілітації, який є особливо важливим для осіб, що мають порушення психічного та (або) фізичного розвитку. До категорії таких осіб належать діти з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ).

«Арт-терапія – метод зцілення за допомогою творчості, що застосовується у психотерапії, психосоматичних клініках та в соціальній сфері. Головна мета використання арт-терапії у роботі – гармонізація розвитку особистості через розвиток уміння самовираження та самопізнання», – зазначається у роботі методиста-практика Л. Склярової [58].

Термін «арттерапія» став застосовуватись з 40-их років ХХ століття. Він був запропонований британським лікарем і художником Андріаном Хіллом, який мав артпедагогічну й артлікувальну практику у спеціалізованих

шпиталях, в яких перебували психічно хворі пацієнти. Хілл був вражений тим, як творча діяльність допомагає хворим легше і швидше одужувати, набувати позитивного психологічного стану, адекватно сприймати оточуючий світ. Виконуючи той чи інший вид мистецької діяльності, і в першу чергу образотворчої, такі пацієнти відволікались від своїх проблем і переживань, виходили зі стану стресу та занепокоєння. Надалі методику лікування образотворчим мистецтвом стали широко використовувати у різних лікувальних установах з метою відновлення психічного стану військових службовців [31].

Сучасне розуміння арттерапії в спеціальній психології та корекційній педагогіці полягає в тому, що вона є методом психотерапії, у процесі якого використовуються різні види мистецтва (література, музика, живопис, скульптура, кіно, театр, хореографія, фотографія тощо) з метою корекції порушень у дітей з особливими освітніми потребами, зокрема у дітей з ЗНМ. «Всі види мистецтва впливають на особистісне зростання людини. У комплексі ж вони підсилюються та роблять велику справу – духовно збагачують та облагороджують людину», – акцентує науковець В. Литвиненко [39, с. 10].

Збереження психічного здоров'я та формування гармонійно розвиненої особистості засобами арттерапії – проблема, яка вивчалася багатьма науковцями, такими як І. Біла, Г. Васянович, З. Кісарчук, К. Василенко, В. Верховинець, В. Діденко, І. Зязюн, Т. Іванова, Н. Худякова, Н. Тарабріна, Ю. Косенко, О. Лавріненко, М. Лещенко, О. Рудницька та ін.

Зміст технології, історію розвитку та сучасні особливості арттерапії розглянуто в працях О. Вознесенської, О. Копитіна, Л. Терлецької та ін. Можливості використання різних форм і методик арттерапії у психологічній практиці досліджували О. Брюховецька, К. Рудестам, В. Соловйова та ін. Педагогічні аспекти застосування арттерапії (артпедагогіка, педагогіка творчості) проаналізовано в працях І. Бабій, О. Деркач, Л. Лебедевої, О. Сорочинської та ін. Особливості практичного застосування арттерапії у

роботі з дітьми з ООП висвітлені в дослідженнях Л. Андрусишиної, Т. Бузинович, та ін.[57, с. 63].

Актуальність і ефективність використання різних видів арттерапії в освітньому процесі з метою творчого розвитку особистості, вільного самовираження і самопізнання підтверджується широким спектром наукових праць із музикотерапії (В. Драганчук, У. Дутчак, Н. Євстігнеєва, Т. Крижанівська, О. Олексюк, О. Отич, В. Петрушин, Г. Побережна, С. Шушарджан та ін.), ізотерапії (О. Вознесенська, О. Деркач, А. Захаров, Л. Мардер, С. Харенко та ін.), танцювально-рухової терапії (Н. Авраменко, Г. Волкова, І. Вольпер, В. Паробій, І. Шептун та ін.), бібліотерапії (Ю. Дрешер, Т. Ключенко, В. Мурашевський, та ін.), пісочної терапії (Т. Грабенко, Н. Дикань, О. Зайва, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, Н. Маковецька, Н. Сакович, О. Тараріна, Л. Шик, Н. Юрченко та ін.), лялькотерапії (І. Медведєва, Н. Михайлова, О. Федій, Т. Шишова, та ін.), казкотерапії (О. Бреусенко-Кузнецов, Т. Кваша, Д. Соколов, О. Тихонова та ін.) тощо.

Такі дослідники, як Н. Квітка, В. Литвиненко, З. Ленів, Ю. Рібцун та ін., рекомендують якнайширше використовувати арттерапію у роботі з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, оскільки саме терапія мистецтвом, на їх думку, здатна якнайкраще розвинути приховані можливості таких дітей, інтегрувати їх у суспільні відносини і тим самим забезпечити їм подальшу нормальну життєдіяльність [31, 37, 57, 54, 56].

Серед науковців існують різні погляди на визначення терміна «арттерапія», а саме – це:

- метод «психотерапії, що використовує різні види мистецтва (літературу, музику, живопис, скульптуру, кіно, театр, хореографію, фотографію тощо) з метою корекції порушень у дітей з особливими освітніми потребами» [31, с. 1];

- «система взаємодії між учнем (дитиною, студентом, дорослим), продуктом його зображувальної творчої діяльності і педагогом (арттерапевтом) в так званому «фасі-літуючому» (від. фр. гасійег – полегшувати) арт-терапевтичному просторі з метою реалізації важливих

функцій освіти: психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвивальної, психопрофілактичної, реабілітаційної тощо» [70, с. 36];

- «фактор особистісно орієнтованого виховання, котрий передбачає використання засобів мистецтва, розробляє та реалізує його психотехніки, спрямовані на самовизначення особистості, розвиток у неї здібностей до рефлексії, що дозволяє знаходити зовнішні та внутрішні механізми для активізації особистісного зростання |творчого саморозвитку» [33, с. 10];

- «система психолого-педагогічних впливів, яка базується на використанні мистецьких засобів у навчально-виховному процесі з метою подолання негативних емоційно-чуттєвих станів та створення особливих умов у освітньому просторі для творчого розвитку особистості» [71, с. 162].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «арттерапія» трактується як метод лікування нервових і психічних захворювань засобами мистецтва та самовираження в мистецтві [14, с. 25].

На основі вивчення різноманітних джерел дослідниця О. Цимбала формулює таке значення арттерапії: «Арт-терапія звернена до сильних сторін особистості, вона володіє дивовижною властивістю внутрішньої підтримки та відновлення цілісності людини. У педагогічній інтерпретації словосполучення «арт-терапія» розуміється як турбота про емоційне самопочуття і психологічне здоров'я особи, групи, колективу засобами художньої діяльності» [73, с. 119].

Найбільш загальним визначенням арттерапії може бути таке:

Арттерапія – це психотерапевтичний й педагогічний напрям, який передбачає організацію діяльності дітей з широким застосуванням різних видів мистецтва, що в цілому сприяє психосоціальній урівноваженості, вільному самовираженню, самопізнанню, розвитку життєтворчості та активної соціальної позиції.

«Важливо відзначити значний профілактичний, психокорекційний та виховний ефект занять арт-терапією. Все частіше засоби та методи арт-терапії використовуються в освітньому процесі на різних ступенях навчання», – йдеться у публікації О. Коротчук [36, с. 56-58].

Аналізуючи наукові дослідження, В. Нестеренко та А. Кравченко систематизують наукові публікації, в яких вивчається проблема застосування арттерапії в корекційно-педагогічній роботі з дітьми, що мають мовленнєві порушення. Дослідниці зазначають, що це питання розкрито в працях Л. Гаврильченко «Корекція мовлення через ознайомлення з природою в образотворчій діяльності», Г. Беденко, Сучасні проблеми логопедії та реабілітації (15 лютого 2018 року, м. Суми), М. Поваляєвої «Корекція просодичної сторони мовлення на музичних заняттях», О. Рау «Роль ігрової психотерапії (казкотерапії) в усуненні заїкання у дошкільників»; А. Красикової «Лялькотерапія в корекційній педагогіці» та в багатьох інших [44. с. 173–174].

Використання елементів арттерапії дослідники, зокрема Н. Квітка, І. Кравченко, В. Литвиненко, Ю. Рібцун та ін., вважають доцільними та ефективними у роботі з дітьми з загальним недорозвитком мовлення. Адже впровадження нестандартних, творчих, немедичних засобів впливу створює більше шансів для корекції і розвитку мовлення та інших психічних процесів дитини [31, 37, 44, 57, 54, 56].

До арттерапевтичних засобів, що здійснюють корекційно-терапевтичний вплив, відносять: образотерапію (використання засобів образотворчого мистецтва), бібліотерапію (організація читання), казкотерапію (слухання та моделювання казок), музикотерапію (слухання та сприймання музики), драмотерапію (драматизації та інсценування), танцювальну терапію (організація танців), пісочну терапію (взаємодія з піском), кольоротерапію (опанування кольорів та їх відтінків), імаготерапію або лялькотерапію (образна ігрова діяльність з ляльками) тощо.

У публікації О. Міщенко та А. Маркозової читаємо: «Арттерапія – це один із видів інтерактивних технологій, який забезпечує індивідуальний підхід до кожної дитини як засіб вільного самовираження і самопізнання, створення атмосфери довіри, як спосіб соціальної адаптації та формування ціннісного ставлення до себе й навколишнього світу. У логопедичній роботі використання арттерапевтичних засобів набирає значущості та наукового

обґрунтування як нетрадиційних та доцільних у комплексі із традиційними корекційними методиками» [42, с. 274].

Арттерапія забезпечує розвиток невербального спілкування та активізує розвиток спілкування вербального (експресивного мовлення), сприяє розвитку загальної та дрібної моторики, координації рухів, фантазії, уяви, креативності, концентрації уваги тощо. У процесі використання арттерапевтичних методик діти грають, фантазують, творять, емоційно збагачуються, вербалізують свої думки та почуття. У такий спосіб вони не лише збільшують словниковий запас, а й навчаються розуміти та інтерпретувати оточуючий світ.

У працях науковців зазначається, що найбільш сензитивним щодо застосування арттерапевтичних методик є старший дошкільний вік, оскільки на цьому віковому етапі у дитини вже сформовано на необхідному рівні мовленнєві й рухові навички; розуміння видів мистецтва та уміння малювати, ліпити, конструювати тощо; відповідний віку рівень мислення і самосвідомості, що в цілому є основою організації арттерапевтичної роботи [39].

Застосування арттерапевтичних елементів є доцільним на різних етапах корекційно логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.

Так, використання арттерапії в діагностичній роботі усного мовлення дітей є допоміжною складовою, оскільки засоби мистецтва, музики, малюнку, казки, драматизації забезпечують створення «ситуації успіху», сприяють встановленню контакту з дитиною, доброзичливого мікроклімату; налаштовують дитину на гру, а не на процес її обстеження. Діагностичні методики на основі арттехнік дозволяють більш точно визначити рівень сформованості у дітей дошкільного віку з ЗНМ імпресивного та експресивного мовлення (фонетико фонематичних процесів, лексики граматичної будови, комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення з його просодичним оформленням), дослідити психоемоційний

стан, який суттєво може впливати на розвиток усного мовлення та якість комунікації названої категорії дітей.

Арттерапія в логопедичній роботі визначається як форма корекційного впливу на розвиток мовлення дитини в процесі емоційної взаємодії з нею під час творчої діяльності. Використання арттерапії у корекційно логопедичній роботі відбувається під час комунікації; формування початкових навичок (артикуляційної моторики, розвитку дихання, голосу, дрібної моторики, номінативного словнику тощо); розвитку лексики граматичної сторони мовлення. Арттерапія сприяє створенню ситуації заохочення, творчій зацікавленості, позитивному настрою дитини. Корекція порушення мовлення у дітей за допомогою арттерапевтичних засобів, як зазначає у своїй науково методичній праці дослідниця В. Литвиненко, «здійснюється за рахунок створення арттерапевтичного середовища, в якому мають місце позитивні переживання, креативно мовленнєві потреби, а значить необхідність у пошуку засобів їх задоволення в тому чи іншому виді мистецтва» [39, с. 5].

Отже, як свідчить аналіз сучасних наукових досліджень з проблеми, що заявлена, застосування арттерапевтичних засобів і технік у освітньому процесі є надзвичайно важливим та актуальним, особливо у контексті інклюзивної освіти та ранньої корекційної допомоги. Арттерапія, як один із напрямів психолого-педагогічної підтримки, має значний корекційний потенціал у роботі з дітьми дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ).

Засоби арттерапії – зокрема малювання, ліплення, музикотерапія, казкотерапія, танцювально-рухова терапія – дозволяють створити сприятливе середовище для розвитку мовлення, емоційної сфери та соціальної адаптації дитини. В умовах арттерапевтичного простору дитина відчуває себе вільною, розкутою, захищеною, що сприяє зниженню тривожності, подоланню психологічних бар'єрів і підвищенню мотивації до мовленнєвої активності.

Особливо важливо те, що арттерапія дозволяє залучити дитину до процесу корекції мовленнєвих порушень у ненав'язливій, цікавій та емоційно

насиченій формі. Такий підхід стимулює словотворчість, самовираження, розвиток уяви й образного мислення, а також формує навички активної комунікації. Арттерапевтичні заняття сприяють налагодженню міжособистісної взаємодії, що є надзвичайно важливим для гармонійного розвитку дитини з мовленнєвими труднощами.

Таким чином, інтеграція арттерапевтичних технік у корекційно-розвитковий простір закладу дошкільної освіти є ефективним засобом формування мовленнєвої компетентності, емоційної врівноваженості та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

1.2. порушення мовленнєвого розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення

Головним засобом соціального спілкування людей є мова. Оволодіння мовою забезпечує розвиток усіх психічних процесів людини, є важливим фактором формування її свідомості. «Мова – це спосіб існування мислення. За допомогою мови ми обмінюємося думками, передаємо свій досвід, настрій, почуття тощо, і в мові все це зафіксовано», – зазначає науковець-філолог Л. Пена [45, с. 73]. Мова – це засіб спілкування, а мовлення – це дія, функціонування, акт вживання людиною мови з метою спілкування, комунікації. «Відокремлюючи мову від мовлення, ми тим самим відділяємо: 1) суспільне від індивідуального; 2) істотне від другорядного та більш чи менш випадкового», – зауважував швейцарський мовознавець Фердинан де Сосюр [59, с. 26].

Протягом переддошкільного й дошкільного періоду дитина оволодіває мовленням, вона набуває здатність говорити, спілкуватися, розуміти сказане. Вік дитини від 3 до 5–6 років означений вченими як нормативний вік формування правильного усного мовлення. У процесі зростання у дитини, яка розвивається нормально, формується здатність до мовлення. Вимоги до

мовленнєвої готовності дітей до навчання у початковій школі визначені у Базовому компоненті дошкільної освіти [7]. «Діти у дошкільному закладі повинні оволодіти рідною мовою, набути мовленнєвої готовності як мінімально необхідного комплексу мовних і мовленнєвих знань та вмінь, що гарантує дитині здатність компетентно поводитися у різних життєвих ситуаціях, адаптуватися в середовищі» [20, с. 18].

«Мовлення виступає одним з її найбільш могутніх факторів (і стимулів) розвитку дитини в цілому, впливає на формування особистості, вольові якості, характер, погляди, прагнення, відображає соціальне середовище, в якому зростає дитина», – зазначають науковці О. Чекан, Х. Барна, О. Кас'яненко [20, с. 10].

З огляду на предмет дослідження важливим є розуміння поняття «норма мовлення». «Норма мовлення – загальноприйняті варіанти використання мови в процесі мовленнєвої діяльності, що забезпечується збереженими психофізіологічними механізмами мовленнєвої діяльності» [20, с. 28].

Мовленнєва діяльність є важливою складовою становлення особистості дитини дошкільного віку. Діти з порушеннями мовлення є специфічною категорією дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Як правило, вони мають збережений слух і інтелект. Проте, наявні у них значні порушення мовлення негативно впливають на інші когнітивні процеси – пам'ять, увагу, сприйняття, розуміння, мислення, прийняття рішень тощо; спричиняє негативний емоційний стан; в цілому гальмує розвиток дитини. Порушення мовлення у дітей проявляються по-різному – неправильна вимова звуків, неправильне відтворення складів у слові, бідність словникового запасу, порушення темпу і плавності у мовленнєвій дії тощо.

На сучасному етапі суспільного розвитку кількість дітей старшого дошкільного віку із мовленнєвими порушеннями збільшилася порівняно з попередніми десятиліттями і має тенденцію до подальшого зростання.

У працях українських науковців мають місце такі термінолексеми: «недолік», «порушення», «вада», «відхилення» тощо. У своїй більшості вони

функціонують як синонімічні. У новому тлумачному словнику названі терміни мають наступні потрактування: «вада – негативна риса, особливість кого-, чого-небудь, недолік» [14, с. 107]; «порушення – відхилення в перебігу фізіологічного процесу» [14, с. 1074]; «недолік – відхилення від норми, дефект» [14, с. 756].

Взявши до уваги заявлену проблему, маємо з'ясувати такі важливі терміни, як «порушення мовлення», «порушення мовленнєвого розвитку», «недорозвиток мовлення». У підручнику «Логопедія» за редакцією вченої М. Шеремет пропонуються такі визначення:

«Порушення мовлення (синоніми – розлади мовлення, мовленнєві порушення, дефекти мовлення, недоліки мовлення, мовленнєві відхилення, мовленнєва патологія) – відхилення в мові мовця від мовної норми, прийнятої в певному мовному середовищі, що виявляються в парціальних (часткових) порушеннях (звуковимови, голосу, темпу й ритму та ін.) й зумовлені розладами нормального функціонування психофізіологічних механізмів мовленнєвої діяльності» [40, с. 367].

«Порушення мовленнєвого розвитку – група різних відхилень у розвитку мови, що мають різну етіологію, патогенез, ступінь виразності. У разі порушення мовленнєвого розвитку порушується процес мовленнєвого розвитку, виявляються невідповідності нормальному онтогенезу, відставання в темпі» [40, с. 366].

«Недорозвинення мовлення – якісно низький рівень сформованості порівняно з нормою тієї або іншої мовленнєвої функції чи мовної системи в цілому» [40, с. 366].

Відтак, **мовленнєві порушення** – це загальний термін для позначення відхилень від загальноприйнятих мовних норм у певному мовленнєвому середовищі, які порушують повне або частково вербальне спілкування та обмежують потенціал дитини до соціальної адаптації. Зазвичай вони викликані відхиленнями від психофізіологічних механізмів мовлення, не можуть бути змінені самотійно, погіршують розумовий розвиток і часто використовуються фахівцями із взаємозамінними термінами, такими як

дефект мовлення, затримка розвитку мовлення, патологія мовлення, аномалії мовлення.

Коли йдеться про причини мовленнєвих порушень, розрізняють біологічні та соціальні фактори ризику [65].

Біологічними причинами мовленнєвих порушень є переважно патогенні фактори, що впливають на внутрішньоутробний розвиток і пологи (гіпоксія плода, родова травма), а також перші місяці після народження. Порушення мовлення, що виникають під впливом патогенних факторів, не проходять самі по собі і без спеціально організованої корекційної та логопедичної роботи можуть призвести до погіршення загального подальшого розвитку дитини. Розрізняють патологічні порушення мови та можливі відхилення від норми, викликані віковим розвитком мови або умовами навколишнього середовища.

Соціально-психологічні фактори ризику пов'язані переважно з психологічною депривацією дитини. Потреба в освоєнні дитиною двох мовних систем одночасно, надмірна стимуляція мовленнєвого розвитку дитини, невідповідні форми виховання дитини, виховна занедбаність, тобто недостатня увага до мовленнєвого розвитку дитини (вихователів, вчителів і особливо батьків) і дефекти мовлення оточуючих можуть негативно позначитися на мовленнєвому розвитку, внаслідок чого у дітей можуть виникати труднощі в розвитку в різних областях мови. Діти з порушеннями мовлення можуть бути уражені кількома підкатегоріями залежно від етіології, клінічної форми мовленнєвих порушень, глибини та системної поширеності мовленнєвих порушень, способу роботи, техніки та глибини порушень різних аспектів мови та впливають на здатність обмежувати спілкування, що ускладнюють картину мовленнєвих порушень у дітей [66].

Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) є одним з найбільш поширених порушень мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку, яке охоплює всі компоненти мовленнєвої системи: звукову, фонематичну, лексичну, граматичну сторону мовлення. Діти із ЗНМ характеризуються

обмеженим словниковим запасом, порушенням звукомовлення, утрудненнями у формуванні складних мовленнєвих конструкцій.

Актуальність проблеми ЗНМ зумовлена не лише його поширеністю, але й тим, що без своєчасної корекційної допомоги це порушення може призвести до серйозних ускладнень у навчанні, комунікації та соціальній адаптації дитини. Розуміння рівнів ЗНМ дозволяє фахівцям вибудовувати адекватну корекційну роботу та досягати максимальних результатів у подоланні мовленнєвих порушень.

Доволі повний і змістовний аналіз мовленнєвих порушень у дітей із ЗНМ подано в роботах таких науковців-класиків, як Л. Волкова, Р. Левіна, Є. Соботович, Т. Філічева, Г. Чиркіна та ін.

Загальний недорозвиток мовлення визначається як стійке поліморфне порушення формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що виникає внаслідок органічного ураження ЦНС у дородовому, пологовому або ранньому періодах розвитку дитини.

Причинами виникнення ЗНМ є біологічні фактори (патологія вагітності (токсикози, гестози, резус-конфлікт); ускладнення пологів (асфіксія, травми); черепно-мозкові травми раннього віку, нейроінфекції та інші захворювання перших років життя, спадкова схильність до мовленнєвих порушень) та соціально-психологічні фактори (несприятливе соціальне середовище, педагогічна занедбаність, обмеження соціальних контактів, емоційний стрес у ранньому дитинстві).

На основі аналізу наукових джерел можна визначити клініко-психологічну характеристику дітей з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Діти із ЗНМ мають низку характерних особливостей: зниження уваги, пам'яті, мислення; порушення дрібної та загальної моторики; емоційно-вольову нестабільність; ускладнення у формуванні комунікативних навичок; труднощі у засвоєнні просторово-часових уявлень.

В таблиці 1.1. подаємо основні органічні та функціональні причини загального недорозвинення мовлення (ЗНМ)

Таблиця 1.1:

Органічні та функціональні причини ЗНМ

Органічні причини	Функціональні причини	Соціально-психологічні причини
Перинатальні ушкодження ЦНС	Незрілість коркових структур	Педагогічна запущеність
Нейроінфекції	Порушення мовленнєвого слуху	Обмеження комунікативного досвіду
Спадкові фактори	Порушення мовленнєвого дихання	Несприятливе соціальне середовище
Черепно-мозкові травми	Незрілість артикуляційного апарату	Емоційна депривація

Рівні загального недорозвитку мовлення (ЗНМ) класифікують за ступенем вираженості порушення. Зазвичай виділяють чотири рівні, від найтяжчого (відсутність мовлення) до найлегшого (розвинене мовлення з окремими помилками). У публікації О. Проскуріної та А. Кравченко зазначається: «Виділяють чотири рівні мовленнєвого недорозвитку при ЗНМ, що відображають типовий стан компонентів мовлення, кожен рівень характеризується певним співвідношенням первинного дефекту і вторинних проявів, що затримують формування мовленнєвих і немовленнєвих компонентів в цілому» [53, с. 105].

Спираючись на дослідження Р. Левіної та Т. Філічевої, дослідницею С. Поліщук детально охарактеризовано особливості I, II, III та IV рівнів ЗНМ та їх компоненти у дітей дошкільного віку [48].

Перший рівень ЗНМ (часто називають «безмовні діти») характеризується практично повною відсутністю мовлення у дітей 3-4 років. Діти спілкуються за допомогою жестів, окремих звуків, мимки. Активний словник обмежений коримими звуконаслідуваннями або лепетними словами.

Основні ознаки цього рівня такі: активний словник складається з 10–20 звуко- та словокомплексів; відсутність фразового мовлення; виражені порушення розуміння мовлення; комунікація здійснюється переважно жестами та мімікою; різке відставання у формуванні фонематичного сприйняття. Серед особливостей мовленнєвого розвитку спостерігається наступне: (фонетична сторона) нечітке вимовляння звуків, відсутність

диференціації звуків, значні порушення звуко-складової структури слів, спрощення складової структури (зменшення кількості складів); (лексико-граматична сторона) відсутність морфологічних елементів, нездатність до словозміни та словотворення, нерозуміння значення багатьох слів; невикористання відмінків, особових форм; (психологічні особливості) незрілість емоційно-вольової сфери, обмеженість уваги та пам'яті, порушення просторово-часових орієнтирів.

Другий рівень ЗНМ характеризується появою перших ознак загального мовлення. Діти починають використовувати прості фрази з 2–3 слів, але з значними граматичними та фонетичними порушеннями.

Основними ознаками цього рівня є: активний словник розширюється до 100–300 слів, з'являються прості фрази, залишаються грубі порушення звуковимови, помітне покращення розуміння мовлення, зберігаються порушення звуко-складової структури. До особливостей мовленнєвого розвитку належать такі: (фонетична сторона) значні порушення групи звуків, спрощення складової структури багатоскладових слів, нестабільність звукового оформлення слів, порушення диференціації звуків за акустичними ознаками; (лексико-граматична сторона) обмежений словниковий запас, помилки у вживанні відмінків, чисел, родів; відсутність службових слів, утруднення у формуванні граматичних зв'язків, неправильне вживання прийменників; (зв'язне мовлення) прості непоширені речення, труднощі у побудові зв'язного висловлювання, переважання ситуативного мовлення, значні порушення логіко-часових зв'язків.

Третій рівень ЗНМ характеризується наявністю розгорнутого фразового мовлення з елементами лексико-граматичного та фонетико-фонематичного недорозвинення. Це найпоширеніша форма ЗНМ у дітей старшого дошкільного віку.

Основні ознаки цього рівня такі: активний словник до 1000–1500 слів, використання поширених речень, залишаються помірні порушення звуковимови, помітні труднощі у формуванні складних граматичних конструкцій, порушення фонематичного сприйняття. Діти цього рівня мають

свої особливості мовленнєвого розвитку, а саме: (фонетико-фонематична сторона) порушення вимови 2–3 груп звуків, недостатність фонематичного сприйняття, утруднення у звуко-буквеному аналізі, порушення диференціації акустично близьких звуків; (лексико-граматична сторона) обмежений словниковий запас порівняно з нормою, труднощі у словотворенні та словозміні; помилки у вживанні складних граматичних конструкцій; недостатнє розуміння значень переносного змісту слів; (зв'язне мовлення) можливість побудови розгорнутого висловлювання, логічні послідовності у розповіді, труднощі у переказі та самотійному оповіданні, обмеженість засобів зв'язку між реченнями; (психолінгвістична характеристика) недостатність словесно-логічного мислення, обмеженість вербальної пам'яті, труднощі у програмуванні мовленнєвої діяльності, порушення контролю за власним мовленням, труднощі у підтриманні розмови на складні теми, обмеженість у використанні мовлення як засобу мислення.

Четвертий рівень ЗНМ характеризується незначними порушеннями всіх компонентів мовленнєвої системи. Цей рівень визначається як «стерта» форма ЗНМ, що виявляється при ретельному обстеженні. Його основні ознаки: близький до норми словниковий запас, незначні порушення звуковимови, допускаються окремі лексико-граматичні помилки, труднощі у засвоєнні звуко-буквеного аналізу, помірні порушення зв'язного мовлення. Особливості мовленнєвого розвитку полягають у наступному: (фонетико-фонематична сторона) незначні дефекти вимови (часто стерта дизартрія), порушення диференціації акустично близьких звуків, утруднення у звуко-буквеному аналізі складних слів, недостатність інтонаційної виразності мовлення; (лексико-граматична сторона) недостатнє розуміння багатозначних слів, труднощі у словотворенні, помилки у вживанні складних граматичних конструкцій, обмеженість у використанні образних засобів мови; (зв'язне мовлення) можливість побудови розгорнутого висловлювання, труднощі у логічному оформленні думки, обмеженість у переказі текстів, недостатня структурованість мовленнєвого повідомлення; (психолінгвістична характеристика) недостатність словесно-логічного

мислення, обмеженість вербальної пам'яті, труднощі у програмуванні складних мовленнєвих висловлювань, порушення самоконтролю за мовленням, активна комунікативна поведінка, можливість участі у складних комунікативних ситуаціях, труднощі у формальних мовленнєвих ситуаціях, обмеженість у використанні мовлення як інструменту мислення [48].

На основі зазначених характеристик ми сформуваємо таблицю 1.2., в якій представлено порівняння мовленнєвих можливостей дітей з різними рівнями ЗНМ.

Таблиця 1.2.

Порівняння мовленнєвих можливостей дітей з різними рівнями ЗНМ

Критерій	1 рівень	2 рівень	3 рівень	4 рівень
Активний словник	10–20 слів	100–300 слів	1000–1500 слів	2000–3000 слів
Фразове мовлення	Відсутнє	Прості фрази	Поширені фрази	Складні синтаксичні конструкції
Звуковимова	Грубі порушення	Значні порушення	Порушення 2–3 груп звуків	Незначні порушення
Граматична сторона	Відсутня	Грубі помилки	Помірні помилки	Незначні помилки

Загальний недорозвиток мовлення, будучи складним поліморфним порушенням, вимагає диференційованого підходу до корекції з урахуванням рівня мовленнєвого розвитку дитини. Розуміння характерних особливостей кожного рівня ЗНМ дозволяє фахівцям вибудовувати адекватну корекційну роботу, спрямовану на подолання специфічних труднощів, властивих кожному етапу мовленнєвого розвитку.

Своєчасна діагностика та раннє початок корекційної роботи є вирішальними чинниками у подоланні ЗНМ. «Наявність у дитини загального недорозвитку мовлення вказує на системне порушення всіх компонентів мовленнєвої діяльності. Важливо вчасно виявити і встановити рівень загального недорозвитку мовлення та подолати його ще до початку

шкільного навчання», – йдеться у публікації В. Дяченко та Л. Стахової [26, с. 71].

Комплексний підхід, що включає роботу над усіма компонентами мовленнєвої системи, забезпечує максимальну ефективність корекційного впливу та створює основи для успішної соціальної та освітньої адаптації дитини.

Відповідно до предмету нашого дослідження, основну увагу ми звертаємо на ЗНМ III рівня. Комплекс цього порушення створює необхідність у пошуку підходів, які одночасно впливатимуть на мовленнєву, когнітивну та емоційну сфери дітей, оскільки ці діти згодом здобуватимуть освіту в початковій школі.

Отже, загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) визначається як системне порушення мовленнєвої діяльності, що охоплює всі її структурні компоненти — фонематичний, лексичний, граматичний — і проявляється у недостатній сформованості як експресивної (мовленнєвої продукції), так і в окремих випадках рецептивної (сприймання мовлення) сторони. У дітей із ЗНМ порушення носять генералізований характер, що впливає на всі рівні мовленнєвого розвитку: від звуковимови до побудови зв'язного висловлювання.

Зокрема, у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (який є найпоширенішим у логопедичній практиці) спостерігається низка характерних симптомів, серед яких: обмежений обсяг активного та пасивного словника; недостатній рівень сформованості навичок словотворення та словозміни; труднощі у вживанні граматичних форм (особливо відмінкових закінчень, дієслівних форм, прийменників); порушення синтаксичної будови мовлення — труднощі у побудові складних речень, узгодженні слів за родом, числом і відмінком; спрощена структура висловлювань, заміна складних синтаксичних конструкцій простими; знижений рівень мовленнєвої ініціативності та ускладнена комунікативна взаємодія.

Усе це свідчить про недостатність сформованості як мовленнєвих, так і загальнопсихічних функцій, таких як пам'ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера, моторика. Саме тому логопедична робота з дітьми із ЗНМ повинна бути комплексною, інтенсивною та індивідуалізованою. Вона має включати як спрямовану корекцію мовленнєвих порушень, так і розвиток загальнофункціональних механізмів мовленнєвої діяльності: фонематичного слуху, лексико-граматичної компетентності, зв'язного мовлення, а також когнітивних і емоційно-комунікативних навичок.

Особливу роль у цьому процесі відіграють сучасні інтерактивні та арттерапевтичні методи, що забезпечують природну залученість дитини в мовленнєву діяльність через ігрову, творчу та емоційно значущу форму. Такий підхід дає змогу досягти кращих результатів у подоланні мовленнєвих порушень, водночас підтримуючи позитивну мотивацію до навчання й самоактуалізації. Відтак, нашою подальшою роботою став пошук ефективних методів діагностики рівнів мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ та опрацювання оригінальної методики корекції на основі використання засобів арттерапії та індивідуалізації корекційного процесу.

1.3. Особливості організації арттерапевтичних занять з дітьми з загальним недорозвитком мовлення

Арттерапевтичні заняття з дітьми з загальним недорозвинтком мовлення мають свою специфіку, реалізуються на основі відповідних принципів та передбачають своєрідні методи організації.

Піднімаючи питання про особливості проведення арттерапевтичних занять з дітьми з загальним недорозвинтком мовлення, варто ще раз акцентувати на тому, що загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) – це складне мовленнєве порушення, при якому у дітей з нормальним слухом і збереженими інтелектуальними можливостями спостерігається недостатній розвиток усіх компонентів мовленнєвої системи: фонетики, лексики, граматики. Однак проблема ЗНМ не обмежується лише мовленнєвими труднощами. У таких дітей часто відзначаються нестабільність уваги,

недостатність образного мислення, зниження вербальної пам'яті, порушення моторики, а також відзначаються складнощі в емоційно-вольовій сфері: підвищена імпульсивність, агресивність або, навпаки, замкнутість, сором'язливість, тривожність.

Традиційні логопедичні методи часто спрямовані на пряме виправлення дефектів вимови, що може викликати у дитини стрес, негативізм і небажання співпрацювати. У цьому контексті арттерапія виступає потужним допоміжним інструментом, який дозволяє через творчість, гру та мистецтво створити безпечний простір для розкриття потенціалу дитини, подолання комунікативних бар'єрів і всебічного розвитку.

Арттерапія є своєрідним корекційно-розвивальним інструментом, як метод, що допомагає подолати складні психофізичні порушення, зокрема і мовленнєві. Дослідники І. Середа та Є. Збишко з цього приводу зазначають: «Узагальнення сучасних наукових підходів дозволяє розглядати арт-терапію як метод або технологію зцілення за допомогою творчості; як спеціалізовану форму психотерапії, засновану на мистецтві, образотворчій і творчій діяльності» [57, с. 64]. І далі автори наголошують: «Як технологія корекційно-виховного процесу, арт-терапія набуває все більшої актуальності, насамперед завдяки широким можливостям використання для дітей практично всіх категорій психофізичних розладів, зокрема тих, що мають тяжкі мовленнєві порушення, оскільки арт-терапія – це переважно невербальна форма роботи» [57, с. 64].

Арттерапія – це метод психолого-педагогічного впливу, заснований на залученні дитини до різних видів мистецтва та творчості. Її основна перевага для дітей із ЗНР полягає в *невербальному характері* комунікації. Дитина, яка відчуває труднощі у висловленні своїх думок і почуттів словами, отримує унікальну можливість зробити це через малюнок, ліплення, танець, музику або гру. На думку Л. Інжиєвської, «Застосування методів арт-терапії у комплексі з іншими педагогічними методами дає високий позитивний результат» в освітньому процесі [28, с. 52].

На основі аналізу педагогічної й методичної літератури можемо визначити ***основні цілі арттерапевтичної роботи з дітьми з ЗНМ:***

- Створення мотивації до спілкування та подолання мовленнєвого негативізму.
- Розвиток дрібної моторики та сенсомоторної координації.
- Стабілізація емоційного стану, зниження рівня тривожності та агресивності.
- Активізація мисленнєвих процесів, уваги, сприйняття, уяви.
- Розширення активного та пасивного словникового запасу.
- Формування навичок соціальної взаємодії.

У науковій праці О. Сорочинської читаємо про це: «Окрім освітнього та розвивального потенціалу, арт–технології мають ще один важливий – терапевтичний напрям впливу. Завдяки природній для дитини формі – грі, творчості, фантазії – вони слугують ефективним інструментом зняття психоемоційної напруги, опрацювання страхів, адаптації до нових умов, формування позитивного образу «Я». Арт-практики створюють емоційно безпечне середовище, де дитина може відкрито проявити свої почуття, переживання, внутрішні конфлікти, часто не вербально, а через символічну форму – малюнок, рух, ліплення, звук» [5, с. 5].

Організація арттерапевтичних занять з дітьми з ЗНМ вимагає дотримання низки важливих принципів та умов, спрямованих на забезпечення комфорту та безпеки дитини, а саме:

1. *Принцип безпечного простору.* Заняття має проходити в спеціально обладнаному кабінеті або кімнаті, де достатньо місця для рухових активностей. Приміщення має бути світлим, затишним, обладнаним необхідними матеріалами (папер, фарби, олівці, пластилін, пісок тощо). Важливо, щоб ніщо не нагадувало дитині про навчальний тиск чи оцінювання.

2. *Принцип «без оцінок».* У мистецтві немає правильно чи неправильно. Завдання арттерапевта – підтримати будь-який прояв ініціативи та творчості,

уникаючи критики та порівнянь. Похвала має бути конкретно («Як яскраво ти підібрав кольори!», «Мені подобається, як ти старався!»).

3. *Принцип індивідуального підходу.* Вибір арттерапевтичної методики повинен враховувати:

- Рівень мовленнєвого розвитку (ЗНМ I–IV рівня).
- Особливості емоційно-вольової сфери (гіперактивність, апатія, тривожність).
- Особистісні уподобання дитини (одні діти люблять малювати, інші – ліпити, конструювати чи рухатися під музику).
- Наявність супутніх порушень (наприклад, порушення моторних функцій).

4. *Принцип послідовності та поступовості.* Заняття будуються від простого до складного. Початкові етапи спрямовані на встановлення емоційного контакту, зняття напруги та дослідження матеріалів. Лише потім вводяться складніші, тематичні завдання.

5. *Принцип динамічності та різноманітності.* Заняття має включати різні види діяльності, щоб утримувати увагу дитини та запобігати стомі. Наприклад, поєднання малювання, рухових вправ і роботи з піском.

6. *Принцип комунікативної спрямованості.* Навіть у невербальній діяльності фахівець повинен стимулювати мовленнєву активність: задавати питання («Що ти малюєш?», «Який це колір?»), коментувати дії дитини («Ти взяв червону фарбу»), пропонувати прості вербальні відповіді.

7. *Принцип тривалості та форми занять.* Для дітей дошкільного віку оптимальна тривалість заняття – 25–35 хвилин. Заняття можуть проводитися індивідуально або в малих групах (2–4 дитини). Групова форма особливо ефективна для відпрацювання навичок спілкування та співпраці.

Як зазначено у науковій публікації О. Брюховецької, «в структурі арттерапевтичного заняття повинні чітко прослідковуватися дві складові частини. Перша – невербальна, творча, неструктурована – де основним видом діяльності є сам процес творчості. Друга частина – вербальна інтерпретація створених зображень, асоціацій, емоцій та почуттів, що виникали в процесі

роботи. Таким чином, структура арт-терапевтичного заняття повинна складатися з наступних етапів:

1. Налаштування на роботу («розігрів»).
2. Активізація різних чуттєвих сфер (зорової, слухової, смакової, нюхової, тактильної, кінетичної) та актуалізація візуальних, аудіальних і кінестетичних образів.
3. Індивідуальна творча робота.
4. Етап вербалізації.
5. Заключний етап – рефлексивний аналіз» [12, с. 19].

У методичній літературі можна знайти доволі багато різноманітних *арттерапевтичних методик*, які забезпечують як розвиток мовлення дитини, так і допомагають їй адаптуватися до соціуму, підвищити її самооцінку та навчити виражати себе. Застосування цих методик у роботі з дітьми з ЗНМ має свої особливості, які полягають, зокрема, у наступному:

1. Ізотерапія (лікування малюванням). Це найпоширеніший метод роботи. Використовуються різні матеріали: акварель, гуаш, пальчикові фарби, олівці, крейда, воскові крейди.

- *Застосування.* Малювання руками та пальцями стимулює тактильні відчуття та дрібну моторику. Креативні техніки (кляксографія, монотипія, малювання по вологим аркушам) викликають підвищений інтерес, розвивають уяву, знімають страх «не впоратися». Тематичне малювання («Моя сім'я», «Мій страх», «Радість») дозволяє проговорити та відреагувати внутрішні переживання.
- *Розвиток мовлення.* Опис готової роботи («Що це?», «Хто це?», «Який?»), складання розповіді за малюнком, введення нових лексичних тем (кольори, форми, тварини, овочі).

2. Пісочна терапія (sandplay). Робота з піском – одна з найефективніших методик для дітей з ЗНМ.

- *Застосування.* Пісок має релаксаційну властивість, знімає психоемоційну напругу. Створення картинок на пісочному підносі дозволяє дитині відтворити свої внутрішні конфлікти та знайти шляхи

їх вирішення в безпечній символічній формі. Робота з дрібними фігурками розвиває моторику, уяву, просторове мислення.

- *Розвиток мовлення.* Ігрові ситуації в пісочниці («Знайди скарб», «Хто ховається в піску?») стимулюють діалогове мовлення, введення та закріплення прийменників (в, на, під, біля), ознак предметів.

3. Музикотерапія. Використання музики, звуків, ритмів.

- *Застосування.* Спокійна, мелодійна музика використовується для релаксації. Ритмічна – для активних ігор та корекції рухових порушень. Пропівання звуків, складів, простих віршів сприяє розвитку мовленнєвого дихання, фонематичного слуху, плавності мовлення.
- *Розвиток мовлення.* Логопедичні розспівування, звуконаслідування («Як співає пташка? – Цвірь-цвірь!», «Як гуде літак? – У-у-у!»), рухливі ігри зі співом.

4. Казкотерапія. Використання казок для психологічної корекції та розвитку.

- *Застосування.* Казки дозволяють у символічній формі обговорити страхи, конфлікти, моделі поведінки. Діти можуть не лише слухати, але й інсценізувати казку за допомогою ляльок, пальчикового театру, масок. Це допомагає подолати замкнутість, розвиває емоційний інтелект.
- *Розвиток мовлення.* Робота над діалогами персонажів, переказ сюжету, відповіді на питання за змістом, придумування альтернативного закінчення історії.

5. Ігротерапія. Гра – це ведучий вид діяльності дитини дошкільного віку.

- *Застосування.* Спрямована гра дозволяє відпрацювати конкретні проблемні ситуації: страх розлуки з мамою, агресія, невміння ділитися. Через гру дитина вчить соціальні ролі, норми поведінки.
- *Розвиток мовлення.* Будь-яка гра супроводжується комунікацією: обговорення правил, розподіл ролей, діалоги між персонажами.

6. Драматерапія та лялькотерапія. Використання театральних постановок та ляльок.

- *Застосування.* Лялька або роль у виставі виступає як «посередник» між дитиною та оточуючим світом. Дитина, яка соромиться говорити сама, може розкритися через ляльку, наділивши її своїми емоціями та думками.
- *Розвиток мовлення.* Розвиток зв'язного мовлення, діалогічного мовлення, вдосконалення інтонаційної виразності, автоматизації поставлених звуків у вільному мовленні.

Наведем приклад фрагменту заняття (інтеграція методик):

Тема заняття : «В осінньому лісі»

1. *Ритуал початку.* Привітання з дитиною за допомогою печатки з листочком на руці.
2. *Музикотерапія.* Прослуховування записи звуків лісу (шум вітру, шелест листя, спів птахів). Обговорення: «Що чуєш?».
3. *Пісочна терапія.* На пісочному підносі створюємо ліс: садимо деревця, ховаємо під листочками (з паперу) звірів.
4. *Ізотерапія.* Малюємо пальчиковими фарбами осіннє дерево, робимо відбитки пальчиків-«листочків».
5. *Казкотерапія.* Розповідаємо коротку історію про ведмедика, який готується до сплячки, використовуючи фігурки з пісочниці.
6. *Ритуал завершення.* Подяка дитині за роботу, прощання.

Відтак, на основі аналізу наукових джерел можемо констатувати, що арттерапія є важливою і ефективною в роботі з дітьми з ЗНМ, оскільки забезпечує:

- **подолання комунікативного бар'єру:** для дитини, яка не може висловити свої думки та почуття словами, малювання, ліплення або конструювання стають універсальною мовою. Через творчість дитина може виразити те, що не може сказати, що знижує рівень тривожності та фрустрації;

- **стимуляцію мовленнєвих центрів:** арттерапевтичні вправи активізують дрібну моторику, яка безпосередньо пов'язана з мовленнєвими центрами в корі головного мозку. Це класичний приклад того, як робота руками допомагає активізувати мовлення;
- **розвиток образного мислення:** діти із ЗНМ часто мають труднощі з абстрактним мисленням. Арттерапія допомагає їм візуалізувати поняття, асоціювати їх з образами та символами, що є основою для формування зв'язного мовлення.

У підсумку варто зазначити наступне: арттерапія – потужний допоміжний інструмент в логопедичній роботі з дітьми з ЗНМ. Вона не замінює класичні логопедичні заняття, а доповнює їх, роблячи процес корекції більш захоплюючим та ефективним. Основна перевага арттерапії для дітей з ЗНМ полягає в невербальному характері комунікації. Організація арттерапевтичних занять з дітьми з ЗНМ вимагає дотримання низки важливих принципів та умов, спрямованих на забезпечення комфорту та безпеки дитини, зокрема: принцип безпечного простору, принцип «без оцінок», принцип індивідуального підходу та ін.; а також застосування різноманітних методик, які забезпечують як розвиток мовлення дитини, так і допомагають їй адаптуватися до соціуму, підвищити її самооцінку та навчають виражати себе.

ВИСНОВКИ ДО І-ГО РОЗДІЛУ

Теоретичний аналіз заявленої проблеми дозволив узагальнити наступне:

Однією із сучасних освітніх і корекційних технологій є арттерапія, що передбачає широке використання у роботі дітьми різних засобів мистецтва.

У дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня (найпоширенішого) можна виявити такі характерні риси: (мовленнєва сфера) обмежений запас слів, неточності у вживанні, труднощі у словотворенні та словозміні, стійкі помилки у вживанні відмінків, прийменників, узгодженні слів у реченні, утворенні складних синтаксичних конструкцій, порушення звуковимови, недостатня сформованість фонематичного сприйняття та звуко-складового аналізу, переказування та самостійні оповідання ускладнені, характеризуються логічними розривами, бідністю викладу; (психолого-педагогічні особливості) неуважність, знижена вербальна пам'ять, труднощі з логічними операціями, часто спостерігається невпевненість у собі, мімічна напруженість, дратівливість, швидка втомлюваність, негативізм щодо завдань, пов'язаних з мовленням, часто недостатньо розвинена дрібна моторика пальців рук, що тісно пов'язана з мовленнєвими центрами.

Саме цей комплекс порушень створює необхідність у пошуку підходів, які одночасно впливають на мовленнєву, когнітивну та емоційну сфери.

У роботі з дітьми з ЗНМ найбільш ефективними є такі види арттерапії: *ізо́терапія* (лікування образотворчим мистецтвом): малювання, ліплення, аплікація; *лялькоте́рапія* (лікування засобами лялькового театру); *музикоте́рапія* (використання музики); *казкотера́пія* (робота з казкою: аналіз, написання, драматизація); *піскоте́рапія* (гри з піском).

В логопедичній корекції арттерапія має значний потенціал, який забезпечує: *мотивуючу функцію*: творчість викликає живий інтерес у дитини, перетворюючи заняття з обов'язку на гру; *створення безпечного середовища*: через творчість дитина може висловити свої переживання, страхи та конфлікти без страху отримати негативну оцінку; *подолання комунікативних*

бар'єрів: немовленнєві види діяльності стають мостом до вербалізації («Що ти намалював? Розкажи про свою ляльку»); *розвиток артикуляції, мовленнєвого дихання та голосу*: малювання звуків, дуг на видиху, спів звуків під музику, голосове супроводження дій; *розширення словникового запасу та вдосконалення граматики* через опис своїх робіт, складання розповідей за малюнком, інсценізацію казок; *розвиток дрібної моторики та сенсорного досвіду*: робота з фарбами, пластиліном, піском, крупами безпосередньо стимулює нервові закінчення на пальцях.

Організація арттерапевтичних занять з дітьми з ЗНМ вимагає дотримання низки важливих принципів та умов, спрямованих на забезпечення комфорту та безпеки дитини, зокрема: принцип безпечного простору, принцип «без оцінок», принцип індивідуального підходу та ін.; а також застосування різноманітних методик, які забезпечують як розвиток мовлення дитини, так і допомагають їй адаптуватися до соціуму, підвищити її самооцінку та навчають виражати себе.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

2.1. Дослідження стану мовленнєвого розвитку дітей старшої групи закладу дошкільної освіти з загальним недорозвиненням мовлення

Мовлення є фундаментальною психічною функцією людини, яка не лише забезпечує комунікацію, але й є ключовим інструментом мислення, планування, регуляції поведінки та засвоєння знань. У дитячому віці своєчасний і гармонійний розвиток мовлення визначає успішність соціалізації, навчання та формування особистості в цілому.

Одним із найпоширеніших порушень мовленнєвого розвитку в дошкільному віці є загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ). Це – складне поліморфне порушення, при якому страждають усі компоненти мовної системи: фонетико-фонематична сторона, лексика, граматичний стрій із збереженням нормального слуху та первинно сохрального інтелекту.

Експериментальне дослідження ми провели у Камінь-Каширському закладі дошкільної освіти, що має назву – ясла-садок «Світлячок» Камінь-Каширської міської ради (адреса: 44501 Волинська область, Камінь-Каширський район, м. Камінь-Каширський, вул. Коніщука, 24А). Робота була організована в старшій логопедичній групі, де перебувало 14 дітей з порушенням мовлення.

Експериментальне дослідження проводилось в три етапи:

1 етап – констатувально-діагностичний;

2 етап – формувальний;

3 етап – контрольний (оцінювально-результативний).

Метою нашої експериментальної роботи стало: теоретично обґрунтувати та розробити експериментальну структурно-змістову корекційну модель використання засобів арттерапії в логопедичній роботі з

дітьми 5–6 років із ЗНМ III рівня, спрямовану на комплексне подолання мовленнєвих порушень та стимуляцію розвитку особистості дитини.

Одним з головних завдань дослідження було визначено наступне:
вивчити стан мовленнєвого розвитку дітей старшої групи з загальним недорозвитком мовлення базового ЗДО.

Діти старшої групи дошкільного навчального закладу (ЗДО) з ЗНМ становлять особливу категорію. Цей вік є підготовчим етапом до школи, і саме на цьому етапі ретельне та комплексне вивчення стану їхнього мовленнєвого розвитку набуває критичної важливості. Своєчасна та якісна діагностика дозволяє не лише констатувати наявні проблеми, але й розробити індивідуальну стратегію корекційно-розвивальної роботи, спрямовану на подолання труднощів та запобігання майбутнім проблемам у письмі та читанні (дисграфії та дислексії). З цього приводу дослідниця З. Ленів зазначає : «Діагностику мовлення науковці розглядають як загальний підхід до організації особистісно орієнтованого психолого-педагогічного процесу, спрямованого на формування усного мовлення дитини, яка забезпечує своєчасне виявлення, оцінювання та аналіз природного перебігу мовленнєвого розвитку й перспектив формування усного мовлення дітей...» [37, с. 78].

Відтак, на початковому етапі нашої експериментальної роботи ми вирішили з'ясувати стан мовленнєвого розвитку дітей старшої групи ЗДО з загальним недорозвиненням мовлення. У процесі реалізації цього етапу ми прагнули розкрити особливості, методи та значення комплексного обстеження мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Як відомо, загальний недорозвиток мовлення має чотири рівні. Діти старшої групи ЗДО, де є логопедичні групи, найчастіше мають II або III рівень мовленнєвого розвитку, рідше – IV (який іноді виділяють окремо).

- ЗНМ II рівня (початки фразового мовлення): у дітей присутнє фразове мовлення, але воно грубо спотворене на фонетичному та граматичному рівні. Активний словник обмежений, переважають іменники та дієслова. Діти плутають граматичні форми, відмовляють слова, майже

не використовують сполучники та прийменники. Фонематичний слух недорозвинений, звукова вимова значно порушена (часто багато звуків відсутні, заміщуються або спотворюються);

- ЗНМ III рівня (розгорнуте фразове мовлення з елементами лексико-граматичного та фонетико-фонематичного недорозвинення): мовлення розгорнуте, дитина може складати розповіді, але допускає специфічні помилки: неправильне вживання прийменників, неузгодження слів у реченні, помилки в словотворенні (замість «лисенья» – «лиска»), недостатнє розуміння складних логіко-граматичних конструкцій. Звуковигляд може бути близьким до норми, але стійко зберігаються проблеми з дифференціацією складних звуків ([р]-[л], [ш]-[ж], [с]-[ш] тощо);
- ЗНМ IV рівня (незначні, залишкові прояви): Помітні лише в уважному аналізі. Це можуть бути незначні лексико-граматичні неточності, проблеми з усвідомленням складних інструкцій, нестабільність у звуковимові складних слів.

Приступаючи до з'ясування стану мовленнєвого розвитку дітей старшої групи з загальним недорозвитком мовлення базового ЗДО, ми взяли до уваги настанови дослідниці Ю. Рібцун щодо важливості логопедичного обстеження дітей з ЗНМ: «В основі логопедичного обстеження лежать загальнопедагогічні методи і принципи. Воно обов'язково враховує онтогенетичний, етіопатогенний, діяльнісний принципи та взаємозв'язок мовленнєвого і загального психічного розвитку. Обстеження є комплексним, цілісним та динамічним, адже паралельно аналізуються всі сторони мовлення та його компоненти. Це відбувається на фоні дослідження усієї особистості дошкільника, з урахуванням даних його розвитку – як загального, так і мовленнєвого, починаючи із самого раннього віку» [54, с. 30].

Нами було окреслено *мету й завдання* початкового – констатувально-діагностичного – етапу педагогічного експерименту, а також визначено *принципи*, які були покладені в основу обстеження мовлення дітей.

Метою констатувального етапу стало комплексне вивчення стану мовленнєвого розвитку дитини з метою визначення рівня ЗНМ, структури дефекту та складання індивідуального корекційного маршруту.

Відповідно до накресленої мети ми поставили наступні *основні завдання*, які мали вирішити упродовж констатувального етапу:

1. *діагностичне*: встановити рівень розвитку усіх сторін мовлення (звукової, лексичної, граматичної) та функцій мовлення (комунікативної, регулятивної, пізнавальної);
2. *дослідницьке*: виявити співвідношення між мовленнєвими порушеннями та розвитком інших психічних процесів (пам'яті, мислення, сприймання, моторики);
3. *прогностичне*: визначити потенційні можливості дитини (зона найближчого розвитку) для планування корекційної роботи;
4. *корекційно-розвивальне*: підібрати оптимальні методи та прийоми для подальшої роботи.

Обстеження відбувалось на засадах таких *принципів*:

- принцип індивідуального та диференційованого підходу: врахування віку, особливостей нервово-психічного стану, особистісних якостей дитини;
- принцип комплексності: обстеження проводиться не лише логопедом, але і за участі психолога, вихователя та, за потреби, невролога;
- принцип онтогенетичного розвитку: аналіз мовлення дитини з урахуванням послідовності норми мовленнєвого розвитку;
- принцип кваліфікованості: обстеження проводить фахівець — логопед.
- принцип динамічного вивчення: вивчення дитини відбувається не лише на момент обстеження, але й у процесі навчання.

Проведене дослідження дозволило нам визначити найбільш виражені характеристики дітей із ЗНМ, що перебували у старшій групі експериментального ЗДО:

- мовленнєва характеристика: усі вищезазначені порушення, характерні для III рівня ЗНМ;

- психологічна характеристика: незрілість емоційно-вольової сфери, низька вербальна пам'ять та увага, труднощі з логічними операціями (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), обмеженість словникового запасу, що безпосередньо ускладнює процес мислення;
- комунікативна характеристика: більшість дітей мають труднощі у налагодженні контактів з однолітками, можуть бути замкненими або, навпаки, імпульсивними; мовлення рідко використовується як інструмент планування спільної діяльності.

При виборі й розробці методики комплексного вивчення стану мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ, що перебували у старшій групі Камінь-Каширського закладу дошкільної освіти «Світлячок», ми користувались навчально-методичним посібником за редакцією Л. Трофименко «Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку» [25]; навчально-методичним посібником Л. Андрусишиної «Особливості діагностики та корекції мисленнєвої діяльності дошкільників із загальним недорозвитком мовлення» [2]; матеріалами, що уміщено у професійному довіднику учителя-логопеда ЗДО, підготовленого Ю. Рібцун [55]. Також нами були використані методичні матеріали А. Малярчук «Обстеження мовлення дітей. Дидактичний матеріал» [41], Г. Блінової «Альбом для обстеження мовлення у дитини» [8], Л. Федорович «Логопедичний альбом» [72], В. Володіної «Альбом з розвитку мовлення. Говоримо правильно» [18], А. Король «Мовленнєва картка з картинками: логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку дитини» [34].

Для кожного напрямку логопедичного обстеження ми підбирали відповідний інструментарій, а саме: логопедичні картки, серію тематичних мовленнєвих карток, картки із зображеннями предметів та дій, предметні картинки, сюжетні картинки, дитячі музичні інструменти, іграшки, фарби, олівці, природні матеріали тощо.

Основними чинниками, що слугували відбору дидактичного мовленнєвого матеріалу для логопедичного обстеження, були:

- вік дитини (5 або 6 років);

- особливості мовлення й комунікації (низький рівень розвитку цих процесів вимагав більшої деталізації й реалістичності пропонованого матеріалу);
- психічний розвиток дитини;
- навченість дитини (пропонований матеріал мав відповідати рівню життєвого досвіду дитини).

Пропонуємо короткий зміст та методику обстеження дітей старшої групи закладу дошкільної освіти (ЗДО) з ЗНМ.

Частина 1: Невербальні основи та звукова сторона мовлення.

Обстеження починалось зі збору анамнестичних даних (перебіг вагітності, пологи, ранній розвиток, перенесені захворювання) та спостереження за дитиною в природному середовищі (групі, грі).

1. Обстеження невербальних функцій:

- дослідження слухового сприйняття: розрізнення дзвіночка та барабана, сприйняття темпо-ритмічних рисунків;
- дослідження зорового сприйняття та просторових уявлень: назва кольорів, розмірів, розташування предметів (праворуч, ліворуч, спереду, позаду), складання розрізаних картинок;
- дослідження рухової сфери:
  - загальна моторика: здатність стрибати на одній/обох ногах, ходити по лінії, ловити м'яч;
  - дрібна моторика: швидкість і точність рухів пальців («пальчикова гімнастика», складання мозаїки, намистин);
  - артикуляційна моторика: чіткість, точність та перемикання рухів артикуляційних органів (язик, губи, щелепи) за зразком («маятник», «лопата», «індюк»).

2. Обстеження звукової сторони мовлення (фонетико-фонематичне сприйняття та звуковимовна):

- звуковимовна: перевіряється ізольовано, у складі, словах (на початку, в середині, в кінці), у реченнях; використовуються картинки-назви для кожного звуку; фіксуються відсутність, заміщення, спотворення звуків;

- фонематичне сприйняття:
  - *диференціація звуків*: «Підніми руку, якщо почуєш звук [С]»; показати на картинки-пари («мишка-миска»);
  - *фонематичний аналіз та синтез*: визначення першого/останнього звуку у слові, визначення послідовності звуків у простому слові («дім», «суп»), складання слова з заданих звуків;
  - *складова структура слова*: відтворення слів різної складності («велосипед», «сковорода», «міліціонер»); фіксуються скорочення, перестановки складів.

Частина 2: Лексико-граматичний склад та зв'язне мовлення.

3. Обстеження лексичного запасу (словникового запасу):

- активний словник:
  - *іменники*: називання предметів за темами (іграшки, одяг, тварини, професії), частин тіла, частин предметів (вікно, двері, капот автомобіля);
  - *прикметники*: підбір ознак до предмета (який лимон? – жовтий, кислий, соковитий); називання кольорів, відтінків, форм;
  - *дієслова*: що робить? (птах – літає, співає; будівельник – будує);
  - *антоніми та синоніми*: великий – маленький, веселий – радісний;
- пасивний словник: розуміння об'ємних інструкцій («Дістань зі столу червону книжку і поклади її на полицю»), розуміння значення прийменників.

4. Обстеження граматичного строю мовлення:

- словозміна:
  - *відмінювання іменників за відмінками*: «У мене є олівець. Я малярю... (чим?) – олівцем. Я бачу... (що?) – олівець»;
  - *утворення форм множини*: стіл – столи, вушко – вушка, листок – листя;
  - *узгодження прикметників із іменниками*: синя стрічка, синій кубик, синє пальто.
- словотворення:

- *утворення зменшувально-пестливих форм*: стіл – столик, рука – рученька;
- *утворення назв дитинчат тварин*: у лисиці – лисеня, у ведмедя – ведмежа;
- *утворення прикметників від іменників*: сумка з шкіри – шкіряна, сік з яблука – яблучний.

5. Обстеження зв'язного мовлення:

- складання розповіді за серією сюжетних картинок: оцінюється логічна послідовність, повнота сюжету, наявність зв'язків між реченнями;
- переказ невеликого тексту: здатність зберегти основну думку, послідовність подій, використовувати авторські слова;
- описова розповідь (опис іграшки, предмета): використання ознак, логічна структура;
- розповідь з елементами творчості (закінчи історію): оцінюється продуктивність, фантазія, мовне оформлення.

Упродовж діагностичного етапу відбувалась фіксація результатів та аналіз отриманих даних.

Результати обстеження фіксувались в логопедичному протоколі – спеціальному бланку, де були детально описані всі завдання та наведена система балів (наприклад, 3 бали – правильне виконання, 2 – з незначними помилками, 1 – з серйозними помилками, 0 – невиконання). Це дозволяло отримати об'єктивну картину (Додаток А).

Якісний аналіз включав:

1. Визначення ведучого дефекту: що порушено найбільше – фонематичне сприйняття, граматики чи словниковий запас?
2. Встановлення взаємозв'язків між різними порушеннями. Наприклад, недорозвиненість фонематичного слуху призводить до проблем у звуковимові та надалі – до помилок на письмі.
3. Виявлення компенсаторних можливостей дитини: як дитина намагається вийти з ситуації незнання слова (використовує жести, опис («ну, той, що їсть мух» замість «жаба»), підбирає синоніми.

4. Оцінка сприйняття інструкції: чи розуміє дитина завдання з першого разу, чи потребує повторення чи показу.
5. Оцінка ставлення дитини до своїх труднощів: чи усвідомлює вона помилки, намагається їх виправити, чи байдужа до них.

На основі аналізу ми формували логопедичний висновок, де вказувалось наступне:

- клініко-педагогічна класифікація (наприклад, ЗНМ III рівня, спричинене порушенням базових механізмів (слуху, моторики, дихання), які є основою для мовлення;
- педагогічна класифікація (структура дефекту: наприклад, ЛГНМ – лексико-граматичне недорозвинення мовлення та ФФНМ – фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення).

Результати ретельного вивчення мовленнєвого розвитку дітей старшої групи базового ЗДО з загальним недорозвитком мовлення стали безпосередньою основою для складання індивідуального плану корекційної роботи з кожною дитиною та програми занять для групи дітей із однорідними порушеннями.

Нами були окреслені напрями корекційної роботи, які мали бути проведені на основі діагностичного етапу дослідницького пошуку:

1. Якщо порушено звуковимову та фонематичне сприйняття: робота з корекції звуків, розвиток фонематичного слуху, формування навиків звукового аналізу та синтезу.
2. Якщо обмежений словниковий запас: активізація та розширення словникового запасу за лексичними темами, робота над уточненням значень слів.
3. Якщо порушена граматична будова: формування навичок правильної словозміни та словотворення, усунення аграматизмів у мовленні.
4. Якщо недостатньо розвинене зв'язне мовлення: навчання складання розповіді, переказу, опису; формування умінь будувати логічні зв'язки між реченнями.

5. Якщо порушені невербальні основи: включення в заняття вправ на розвиток дрібної та загальної моторики, зорового та просторового сприйняття.

Результати діагностично-констатувального етапу дослідження всіх дітей групи подаємо у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

*Загальні показники (результати)
діагностично-констатувального етапу (діти старшої логопедичної групи)*

Порушення	Порушення звуковимови та фонематичного сприймання	Обмежений словниковий запас	Порушення граматичної будови	Недостатній розвиток зв'язного мовлення	Порушені невербальні основи
Дитина з ЗНМ					
1. А. Андрій	+	+	+	+	+
2. В. Тарас	+	+	+	+	
3. В. Наталія	+	+	+	+	+
4. Д. Станіслав	+	+	+	+	+
5. І. Марія	+	+	+	+	+
6. К. Дар'я	+		+	+	
7. К. Назар	+	+	+	+	+
8. Л. Дмитро	+	+	+	+	+
9. М. Михайло	+	+	+	+	+
10. Н. Сергій	+	+	+		
11. Н. Олеся	+	+	+		
12. Т. Сергій	+	+	+	+	+
13. У. Зоряна	+		+	+	
14. Я. Ірина	+		+	+	
Всього дітей	14	11	14	12	8

+ - показник порушеної складової мовленнєвого розвитку

В цілому результати констатувального етапу дослідження засвідчили наступне: більшість дітей старшої логопедичної групи ЗДО мають загальний недорозвиток мовлення III рівня. А саме: дітям у переважній кількості властиві такі недоліки, як порушення звуковимови та фонематичного

сприймання (14 дітей), обмежений словниковий запас (11 дітей), порушення граматичної будови (14 дітей), недостатній розвиток зв'язного мовлення (12 дітей), порушення невербальних основ (8 дітей).

Проведена робота дозволила нам виокремити рівні розвитку мовлення дітей з ЗНМ, а саме – високий (від 1 до 2 показників порушень), середній (від 2 до 4 показників порушень), низький (5 показників порушень). Результати констатувально-діагностичного етапу подаємо у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівні	Кількість дітей	Показники у відсотках (%)
високий	0	0
середній	6	43 %
низький	8	57 %

Загальна характеристика мовлення дітей старшої логопедичної групи ЗДО, що мають загальний недорозвиток мовлення III рівня, є такою: їхнє мовлення характеризується наявністю розгорнутих фраз з певним лексико-граматичними й фонетико-фонематичними недоліками. Діти прагнуть використовувати у своєму мовленні всі частини мови; більшість їхніх висловлювань – це прості граматичні форми; проте вони прагнуть будувати й складнопідрядні та складносурядні речення. Діти достатньо вільно дають назви предметам, подіям, більш-менш правильно характеризують предмети і явища за ознаками і якість; розповідають про батьків, сестер або братів, тварин, що живуть в їхньому помешканні; маючи вже відповідний життєвий досвід, можуть скласти невеличкі розповіді. Проте, загалом мовлення дітей залишається проблемним – діти, як правило, користуються простими реченнями, складні конструкції викликають у них труднощі; часто-густо не можуть зрозуміти логіко-граматичні структури. Діти допускають багато помилок фонетичного, лексичного, граматичного змісту. Зокрема, вони плутають числівники й займенники, не можуть узгодити прикметник з іменником, число і рід іменника тощо. У дітей спостерігається недостатній

розвиток фонематичного слуху та сприймання, що спричиняє труднощі у словотворенні і повноцінному формуванні мовленнєвого процесу. Крім того, діти у своїй більшості мають порушені невербальні основи – у своїх жестах, міміці, контакті очей діти не є активними; відстає і розвиток моторики, зокрема дрібної моторики рук. В окремих дітей ми помітили і наявність нерівномірного мисленнєвого розвитку – діти мають недостатній запас слів і знань для того, щоб озвучити свої думки, їхні висловлювання малозрозумілі, бажання говорити не є для них в поіоритеті; у дітей переважає інтерес до ігор; інтелектуальна діяльність їх швидко втомлює тощо.

Таким чином, вивчення стану мовленнєвого розвитку дітей старшої групи закладу дошкільної освіти (ЗДО) з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) є складним, багатогранним і багатоаспектним процесом, який потребує від логопеда не лише високого рівня професійної підготовки, а й глибоких знань із суміжних галузей: дитячої психології, психофізіології, нейропсихології та педагогіки. Ефективна діагностика передбачає володіння спеціалістом ґрунтовними знаннями з онтогенезу мовлення, закономірностей психомовленнєвого розвитку, а також умінням застосовувати валідні, науково обґрунтовані діагностичні методики, адаптовані до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Лише на основі всебічного, системного й поглибленого аналізу отриманих даних можна сформулювати індивідуальну стратегію корекційно-розвиткової роботи, яка буде спрямована не лише на подолання наявних мовленнєвих порушень, а й на гармонійний розвиток мовленнєво-комунікативної компетентності, когнітивної сфери, емоційно-вольової стабільності та готовності до систематичного шкільного навчання. Зокрема, своєчасна корекція мовленнєвих недоліків дозволяє запобігти формуванню вторинних труднощів — таких як дисграфія, дислексія, емоційна дезадаптація або порушення навчальної мотивації. У цьому контексті логопедична робота набуває статусу однієї з ключових умов забезпечення рівних стартових можливостей для кожної дитини, незалежно від її особливостей розвитку.

Результати констатувального діагностичного етапу дослідження стали визначальними для формування концептуального спрямування та структурно-змістового алгоритму реалізації експериментальної корекційної моделі, що передбачала інтеграцію засобів арттерапії в логопедичну практику. Розроблена модель була зорієнтована на дітей 5–6 років із ЗНМ III рівня й базувалася на принципах індивідуалізації, емоційної залученості, міжсенсорної стимуляції та інтеграції різних видів дитячої діяльності (гра, образотворча творчість, музика, рух тощо). Впровадження арттерапевтичних засобів дозволило значно підвищити ефективність корекційного впливу, зробивши його більш природним, м'яким, безпечним та емоційно насиченим. Крім того, арттерапія сприяла не лише мовленнєвому розвитку, а й цілісному розкриттю особистісного потенціалу дитини — її уяви, креативності, самооцінки та здатності до соціальної взаємодії.

Таким чином, експериментально апробована модель продемонструвала свою результативність як у сфері подолання мовленнєвих порушень, так і в загальному розвитку дитини, що дозволяє рекомендувати її як ефективний напрям сучасної логопедичної практики.

2.2. Впровадження структурно-змістової моделі корекції мовленнєвих порушень засобами арттерапії у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення

Сучасна логопедична наука та практика знаходяться в пошуку нових, більш ефективних шляхів подолання мовленнєвих порушень у дітей. Особливу увагу привертає категорія дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), оскільки саме цей період є найбільш сприятливим для корекції та формування усіх аспектів мовленнєвої діяльності. Традиційні методико-логопедичні підходи, хоч і залишаються фундаментом, нерідко стикаються з низкою труднощів: низьким рівнем мотивації дитини, наявністю негативних реакцій на заняття, мімічною

напруженістю, недостатнім розвитком дрібної моторики та творчого мислення.

У цьому контексті все більшого значення набуває інтеграція логопедії з арттерапією – напрямом психолого-педагогічної діяльності, що ґрунтується на використанні різних видів мистецтва для досягнення корекційних, профілактичних та розвиваючих цілей. Як було зазначено у попередніх параграфах, арттерапія створює умови, в яких дитина почувається безпечно, вільно та зацікавлено. Вона дозволяє обійти захист, зняти психоемоційну напругу та створити природний середовище для комунікації.

Експериментальне дослідження, а саме – формувальний експеримент, ми продовжили реалізувати у базовому ЗДО – Камінь-Каширському закладі дошкільної освіти яслах-садку «Світлячок» Камінь-Каширської міської ради.

Дітей – 14 осіб, що були задіяні в експериментальному дослідженні, ми поділили на дві групи – експериментальну і контрольну, по 7 в кожній групі.

Формувальний експеримент було спрямовано на розроблення експериментальної корекційної моделі використання засобів арттерапії в логопедичній роботі з дітьми 5–6 років із ЗНМ III рівня, яка б забезпечила комплексне подолання мовленнєвих порушень, розвиток зв'язного мовлення та стимуляцію розвитку особистості дитини в цілому; а також на реалізацію розробленої корекційної моделі у роботі з дітьми базового ЗДО.

Створення й реалізація експериментальної корекційної моделі використання засобів арттерапії в логопедичній роботі з дітьми 5–6 років із ЗНМ III рівня були поетапними і включали:

формувальний етап, що складався з

- **проектно-моделюючого компонента**, який передбачав:
  - на основі результатів діагностики опрацювання експериментальної корекційної моделі, що інтегрувала засоби арттерапії (ізотерапія, музикотерапія, казкотерапія, драматерапія, лялькотерапія тощо) у традиційний логопедичний вплив;
  - визначення цілей, завдань, принципів, етапів та змісту запропонованої моделі;

- розробка тематичного планування та конспектів інтегрованих логопедично-арттерапевтичних занять, спрямованих на паралельне вирішення мовленнєвих та особистісних завдань;
- підбір та систематизація конкретних арттерапевтичних вправ, технік та матеріалів для роботи з дітьми відповідно до кожної групи порушень;
  - **експериментально-трансформаційного компонента** – безпосереднє впровадження розробленої експериментальної моделі в корекційно-розвивальний процес з дітьми експериментальної групи;
- організація та проведення систематичних інтегрованих занять згідно з тематичним плануванням;
- забезпечення індивідуально-диференційованого підходу на основі враховування особливостей та потреб кожної дитини в рамках моделі;
- фіксація динаміки розвитку дітей протягом експерименту (спостереження, фото- та відеоматеріали, аналіз продуктів діяльності дитини).

Контрольний етап став оцінювально-результативним, під час якого відбувалось:

- проведення повторної (вихідної) діагностики мовленнєвого та особистісного розвитку дітей експериментальної та контрольної груп за тими самими параметрами, що були використані на констатувальному етапі;
- зіставлення результатів констатувального та контрольного етапів дослідження;
- кількісний та якісний аналіз ефективності запропонованої експериментальної корекційної моделі;
- виявлення позитивної динаміки у подоланні мовленнєвих порушень та стимуляції розвитку особистості дитини.

Матеріал, що склав зміст корекційної спеціалізованої логопедичної роботи з використанням засобів арттерапії для дітей з мовленнєвими

порушеннями, мав стати структурованою моделлю, що поєднувала б логопедичні методики з творчими заняттями.

Враховуючи вік та рівень розвитку дітей, важливо було зробити заняття інтерактивними та мультимодальними. Кожне заняття мало включати чіткі етапи роботи: від розминки до закріплення матеріалу. Кожен етап заняття мав поєднувати мовленнєві вправи з художніми елементами для полісенсорного впливу.

Для методичного забезпечення нами було передбачено різноманітні форми діяльності: гру, малювання, роботу з природними матеріалами. Ключовим стало створення безпечного середовища, де дитина могла експериментувати з мовою та мистецтвом. У процесі реалізації моделі ми використовували різноманітні вправи та техніки арттерапії, адаптовані під логопедичні цілі.

За основу було взято рекомендації й матеріали, що розміщено у програмно-методичному комплексі Ю. Рібцун «Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» [56] та програмно-методичному комплексі Л. Трофименко «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ» [68].

Пропонуємо **експериментальну структурно-змістову модель та методичний комплекс логопедичних занять з використанням засобів арттерапії** для дітей 5–6 років із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня.

Концептуальними засадами створення й упровадження експериментальної корекційної структурно-змістової моделі стало визначення її мети і завдань.

Мета: корекція мовленнєвих порушень та розвиток зв'язного мовлення у дітей 5–6 років із ЗНМ III рівня через використання арттерапевтичних засобів і технік.

Завдання:

1. Корекційні:

- активізація та розширення словникового запасу;
- удосконалення граматичного строю мовлення (відмінювання іменників, узгодження слів, вживання прийменників, складання розповідних речень);
- розвиток фонематичного слуху, звукового аналізу та синтезу;
- формування зв'язного мовлення (вміння складати розповіді-описи, розповіді за серією картинок);
- корекція та вдосконалення звуковимови.

2. Розвиваючі:

- розвиток дрібної моторики, сенсорного сприйняття, мислення, уваги, пам'яті, уяви;
- розвиток емоційної сфери, вміння розпізнавати та виражати емоції;
- зниження рівня тривожності, формування позитивної самооцінки.

3. Виховні:

- виховання інтересу до рідної мови, бажання спілкуватися;
- формування навичок співпраці, вміння слухати та чути інших.

Реалізація моделі відбувалась на засадах таких **принципів**:

- *інтегрованості*: поєднання логопедичних та арттерапевтичних методів;
- *доступності*: матеріал відповідав віковим та індивідуальним особливостям дітей;
- *систематичності та послідовності*: заняття будувались від простого до складного;
- *наочності*: широко використовувались ілюстрації, іграшки, натуральні предмети із повсякденного життя дітей;
- *добровільності та безпеки*: було створено атмосферу психологічного комфорту.

Пропонуємо опис **змісту експериментальної корекційної моделі**.

Запропонована модель стала системою, що інтегрувала традиційні логопедичні завдання у арттерапевтичний процес. Модель складалась з

чотирьох взаємопов'язаних блоків: цілісного, змістового, організаційно-технологічного та оцінного.

1. Цілісний блок:

- *Мета:* комплексна корекція мовленнєвих порушень та порушень у психічному розвитку дітей з ЗНМ засобами арттерапії.
- *Завдання:*
  - корекційно-розвиткові: подолання фонетико-фонематичних, лексико-граматичних порушень; розвиток зв'язного мовлення;
  - психокорекційні: зняття напруженості, тривожності; розвиток навичок спілкування; підвищення самооцінки;
  - оздоровчі: розвиток мовленнєвого дихання, голосу, дрібної та загальної моторики.

2. Змістовий блок: включав в себе напрями роботи, що реалізувались через конкретні арттерапевтичні техніки:

- *Розвиток фонематичного сприйняття:* «Намалюй звук», «Звукова піктограма», «Хто як співає?» (музикотерапія).
- *Автоматизація та диференціація звуків:* Ліплення літери/предмета з даним звуком, малювання сюжету з автоматизованим звуком, складання казки про «пригоди звука».
- *Розвиток лексико-граматичного ладу мовлення:* Створення пісочних картин на тему «Протилежності», «Багато-мало»; колажі «Пори року»; виготовлення ляльки для розігрування діалогів, вживання прийменників.
- *Розвиток зв'язного мовлення:* Серія малюнків за послідовністю оповіді, створення та розігрування лялькового спектаклю за казкою, спільне складання та ілюстрування казки.

3. Організаційно-технологічний блок:

Цей блок представляє собою етапність та технологію впровадження моделі.

Етапи реалізації:

- **Підготовчий етап:** Створення мотивації, встановлення довірчих відносин, ознайомлення з матеріалами (пісок, фарби, пластилін).
- **Основний (корекційно-розвиваючий) етап:** Безпосереднє проведення циклу занять за розробленою моделлю. Заняття проводяться в малих групах (2–3 дитини) або індивідуально 2–3 рази на тиждень. Тривалість – 25–30 хвилин.
- **Заключний етап:** Закріплення навичок, підготовка виставки творчих робіт, проведення відкритого заняття-вистави для батьків.

Розроблена експериментальна структурно-змістова модель була реалізована на формувальному етапі експерименту у базовому ЗДО – Камінь-Каширському закладі дошкільної освіти (яслах-садку) «Світлячок» Камінь-Каширської міської ради. Учасниками експерименту стало 7 дітей з ЗНМ 5–6 років. Вони склали експериментальну групу (ЕГ). З дітьми ЕГ проводились заняття за розробленою моделлю з активним залученням засобів арттерапії.

Інші 7 дітей старшої групи склали контрольну групу (КГ). З дітьми КГ проводилися традиційні логопедичні заняття.

Розроблена модель стала універсальною основою, яка дозволила нам творчо підходити до кожного заняття, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, зокрема в експериментальній в групі.

Таким чином, формувальний експеримент було спрямовано на розроблення експериментальної структурно-змістової моделі та методичного комплексу логопедичних занять з використання засобів арттерапії в логопедичній роботі з дітьми 5–6 років із ЗНМ III рівня. Створена експериментальна модель передбачала основну мету – оптимізацію логопедичної роботи з дітьми з загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку і відповідно комплексне подолання у них мовленнєвих порушень, розвиток зв'язного мовлення та стимуляцію розвитку особистості дитини в цілому.

2.3. Експериментальна апробація моделі та результати дослідницького пошуку

Для перевірки ефективності запропонованої експериментальної структурно-змістової моделі був проведений педагогічний експеримент на базі базового ЗДО. У ньому взяли участь дві групи дітей старшого дошкільного віку з діагнозом «ЗНМ III рівня»: експериментальна (ЕГ) та контрольна (КГ). Кількість дітей у кожній групі – 7 осіб.

Як зазначалась у параграфі 2.1., результати констатувально-діагностичного етапу дослідження засвідчили приблизно однаковий рівень розвитку мовлення дітей старшої логопедичної групи ЗДО, що мали загальний недорозвиток мовлення III рівня та схожі психологічні характеристики.

На формувальному етапі з дітьми КГ проводилися традиційні логопедичні заняття. З дітьми ЕГ – заняття за розробленою моделлю з активним залученням засобів арттерапії.

Пропонуємо **приклад структурованого заняття з циклу експериментальної корекційної моделі та методичного комплексу логопедичних занять з використанням засобів арттерапії для дітей 5–6 років із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) III рівня.**

Тривалість заняття: 25–30 хвилин.

Структура заняття є гнучкою та може варіюватися:

1. Організаційний момент (2–3 хв.)

- *Мета:* створити емоційний настрій, мотивувати на роботу.
- *Арттерапія:* «Коло друзів» (діти передають м'ячик із посмішкою), ритуал привітання з використанням печаток для пальчиків, вибір «кольору настрою».

2. Вступна частина (3–5 хв.)

- *Мета:* активізувати увагу, підготувати мовленцеві апарат до роботи.
- *Логопедичний компонент:*
  - Артикуляційна гімнастика у ігровій формі («Веселий язичок»).

- Пальчикова гімнастика.
- Дихальні вправи (здувати пір'їнки, грати на духових інструментах).
- *Арттерапія*: Виконання вправ під спокійну музику, малювання в повітрі.

3. Основна частина (15–17 хв.)

- *Мета*: вирішення основних корекційних завдань.
- *Блок А: Робота над лексико-граматичним строєм мовлення.*
  - Введення та закріплення нових слів за темою.
  - Граматичні вправи (вживання слів у різних відмінках, складання словосполучень і простих речень).
  - *Арттерапевтичний елемент*: Ліплення, аплікація, колаж на тему заняття. Наприклад, ліплячи «овочі», дитина називає їх, вчить прикметники («жовта картопля», «круглий помідор»).
- *Блок Б: Розвиток зв'язного мовлення.*
  - Складання розповіді за сюжетною картинкою або серією картинок.
  - *Арттерапевтичний елемент*: «Малюємо історію». Дитина малює ключові моменти історії, а потім за своїми малюнками складає розповідь. Метод «коміксів».
- *Блок В: Робота над фонетико-фонематичною стороною мовлення.*
  - Розвиток фонематичного слуху (гри типу «Де чуємо звук?»).
  - Закріплення правильної звуковимови.
  - *Арттерапевтичний елемент*: «Звукова мандрівка» – дитина малює шлях, по якому йде, вимовляючи складні слова або відрізняючи звуки. Робота з кольоровим піском або крупами (написати літеру, викласти символ звука).

4. Фізкультхвилинка (2–3 хв.)

- *Мета*: Зняти фізичну та емоційну напругу.
- *Логопедичний компонент*: Вправи з мовленням супроводом, логоритміка.
- *Арттерапія*: Рух під музику, імітація рухів тварин («позайчимо, як ведмедики»).

5. Заключна частина. Рефлексія (3–4 хв.)

- *Мета:* Закріпити отримані знання, сформувані почуття успіху.
- *Логопедичний компонент:* Підведення підсумків, словесна оцінка праці дитини.
- *Арттерапія:* Створення спільного колажу «Наше заняття», гра «Подаруй посмішку» (малюємо смайлик на долоні товариша), вибір «картинки настрою» для свого малюнка.

Додатково приклади занять з циклу експериментальної корекційної моделі з елементами арттерапії для дітей 5–6 років із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня, що були реалізовані під час експерименту в базовому ЗДО, подаємо в Додатках (Додатки Б, В, С).

Завершальним етапом нашого дослідницького пошуку став **контрольний (оцінювально-результативний) етап.**

На контрольному етапі було проведено повторне обстеження дітей експериментальної і контрольної груп за методиками, що були використані на констатувальному етапі.

Нами було отримано наступні результати: у дітей обох груп спостерігалася позитивна динаміка. Однак у дітей ЕГ вона була значно вищою за такими показниками:

1. Звуковимова та фонематичне сприймання.

Малювання та ліплення (створення «звукових» малюнків (намалювати змію, яка шипить «Ш-Ш-Ш») або ліплення літер з пластиліну) забезпечило покращення м'язової пам'яті артикуляційного апарату. Музика та ритміка, зокрема ритмічні вправи з вихопленням певного звуку в словах під музику, спів скоромонок розвивали слухову увагу, фонематичний слух і допомогли автоматизувати поставлені звуки в мовленні. Діти навчились «ловити» звук на слух і правильно його відтворювати.

2. Мовленнєва активність.

Творчість спонукала дітей говорити, висловлюватись. У них з'явилося бажання розповісти, що вони малювали або ліпили. Діти ставали сміливішими у висловлюваннях. Виникало спонтанне мовлення – не як

виконання вправи, а як спосіб поділитися своїм творінням. Діти ЕГ значно частіше ініціювали спілкування, намагалися розповідати про свої роботи, задавали питання.

3. Словниковий запас.

Тематичне малювання та аплікація, наприклад, при вивченні теми «Тварини», діти не просто їх перелічували, а малювали їхнє середовище проживання, що розширювало словник («нора», «вовк», «ліс», «сірий», «хижий») (Додаток С). Інсценізація казок, а саме використання ляльок або власних ролей у виставі вимагало активного застосування нових слів-дій («стрибаю», «повзу», «летить»), слів-ознак («пухнастий», «колючий», «смачний»). В цілому словниковий запас слів дітей ЕК збільшився.

4. Граматична будова мовлення

Працюючи з глиною/пластиліном діти створювали композиції («Ось дерево. Під деревом сидить їжак. На дереві сидить пташка»), і разом з тим у наочній формі вправлялись у вживанні правильних відмінкових закінчень та прийменників. Гра з розкладанням предметів (яблуко НА стіл, ПІД стіл, У ящик) дозволяло через дію засвоїти складні граматичні конструкції. Такі вправи значно покращили словотворення та забезпечили правильне поєднання та відмінювання слів дітьми.

5. Якість зв'язного мовлення

Малювання дітьми серій малюнків/коміксів дозволяло дітям презентувати послідовність подій невеликої історії. Потім, дивлячись на свої малюнки, вони розповідали сюжет. Це формувало навичку будувати розповідь логічно та послідовно. Участь у ляльковому театрі вимагала дотримання сценарію, що спонукало дитину будувати зв'язне висловлювання, дотримуючись зав'язки, кульмінації та розв'язки. В цілому оповіді дітей ЕГ відрізнялися більшою розгорнутістю, образністю (завдяки використанню метафор, створених під час творчості), логічною послідовністю.

6. Дрібна моторика, координація.

Ліплення, розмальовування, робота з папером (орігамі, рвана аплікація), нанизування бісеру – усі ці види діяльності безпосередньо розвивали м'язи пальців, покращували координацію «око-рука». Активізація дрібної моторики через мистецтво безпосередньо стимулювала мовленнєві зони кори головного мозку, що прискорювало загальну корекцію. Діти ЕГ показали кращі результати у завданнях на координацію рухів, що також позитивно позначилося на графомоторних навичках.

7. Невербальні основи мовлення; емоційне ставлення.

Арттерапія перетворювала корекційні заняття на захопливий творчий процес. Діти йшли на заняття з очікуванням чогось цікавого. Мистецтво впливало на міміку, жести, зоровий контакт, інтонацію та інші звукові елементи голосу, які використовували діти; надавало їм можливість виразити свої почуття, навіть негативні (гнів, страх), через кольори та форми. Це знижувало емоційну напругу і відкривало дитину для спілкування. У дітей ЕГ практично зникли ознаки негативізму та напруженості на заняттях. Заняття проходили у формі гри та творчого процесу.

Наша експериментальна модель, що інтегрувала арттерапію, не просто «виправляла» окремі недоліки, а комплексно впливала на особистість дитини. Вона створювала безпечне середовище, де мовленнєвий розвиток йшов природно, через творчість, гру та позитивні емоції, що значно підвищувало ефективність корекційної роботи та сприяло формуванню гармонійної особистості.

Результати контрольного експерименту подаємо в наступних таблицях.

Таблиця 2.3.

Результати контрольного (оцінювально-результативного) етапу дослідження (експериментальна група)

Показник	Звуковимова та фонематичне сприймання	Словниковий запас	Граматична будова	Розвиток зв'язного мовлення	Невербальні основи
Дитина з ЗНМ					
1. А. Андрій	<i>покращено</i>	<i>покращено</i>	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>	<i>покращено</i>
2. В. Тарас	<i>покращено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>

3. В. Наталія	<i>покращено</i>	<i>покращено</i>	<i>покращено</i>	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>
4. Д. Станіслав	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>	<i>порушено</i>
5. І. Марія	<i>покращено</i>	<i>покращено</i>	<i>покращено</i>	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>
6. К. Дар'я	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>	<i>покращено</i>	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>
7. К. Назар	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>покращено</i>
Всього дітей, що засвідчили покращений результат	4	5	3	2	6

В цілому результати контрольного етапу дослідження продемонстрували наступне: більшість дітей експериментальної групи, що мають загальний недорозвиток мовлення III рівня, засвідчили покращення результатів по всіх показниках. А саме: діти у переважній кількості мінімізували порушення звуковимови та фонематичного сприймання (4 дітей), у дітей значно збільшився словниковий запас (5 дітей), стала спостерігатись граматична правильність мовлення (3 дітей), покращились показники розвитку зв'язного мовлення (3 дітей), майже зникло порушення невербальних основ (6 дітей).

Проведена робота дозволила нам співставити рівні розвитку мовлення дітей з ЗНМ експериментальної групи (ЕГ) до і після впровадження експериментальної моделі з використанням засобів арттерапії, а саме – високий (від 1 до 2 показників порушень), середній (від 2 до 4 показників порушень), низький (5 показників порушень). Результати подаємо у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Співставлення результатів констатувально-діагностичного та контрольного (оцінювально-результативного) етапів дослідження (експериментальна група)

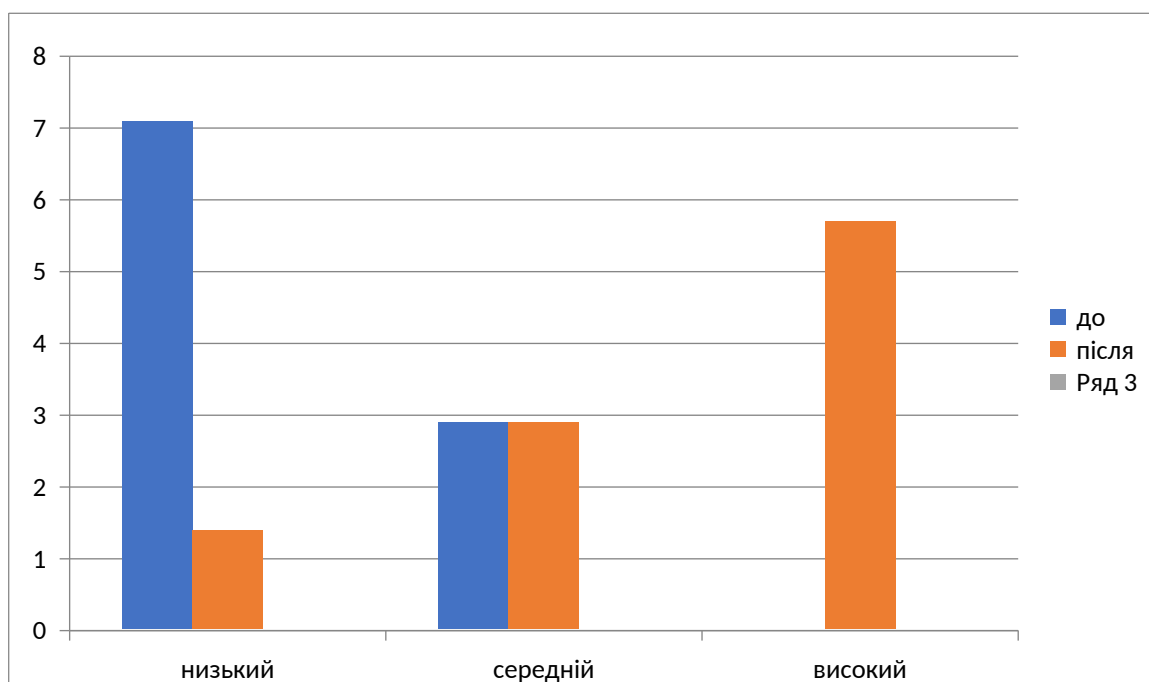
Рівні	Кількість дітей до експерименту	Показники у відсотках (%)	Кількість дітей після експерименту	Показники у відсотках (%)
високий	0	0	4	57 %
середній	2	29 %	2	29 %

низький	5	71 %	1	14 %

З метою унаочнення отриманих результатів на констатувальному та контрольному етапах дослідження в експериментальній групі, на рисунку 2.1 відображено діагностичні дані (у відсотках) щодо динаміки усунення порушень мовлення та розвитку мовленнєвої сфери у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ до і після впровадження експериментальної моделі з використанням засобів арттерапії.

Рисунок 2.1.

Динаміка рівнів мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ експериментальної групи (ЕГ) до і після впровадження експериментальної моделі з використанням засобів арттерапії (у %)

Результати контрольного етапу засвідчили також наступне: у дітей КГ, як представлено у таблиці 2.5., позитивна динаміка виявилась доволі незначною. Майже всі діти цієї групи мали ті ж показники, що і на констатувальному етапі дослідження.

Таблиця 2.5.

Результати контрольного (оцінювально-результативного) етапу дослідження (контрольна група)

Показник	Звуковимовна та	Словниковий запас	Граматична будова	Розвиток зв'язного	Невербальні основи

	фонематичне сприймання			мовлення	
Дитина з ЗНМ					
1. Л. Дмитро	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>
2. М. Михайло	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>
3. Н. Сергій	покращено	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	покращено	покращено
4. Н. Олеся	покращено	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	покращено	покращено
5. Т. Сергій	покращено	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>
6. У. Зоряна	<i>порушено</i>	покращено	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	покращено
7. Я. Ірина	покращено	покращено	<i>порушено</i>	<i>порушено</i>	покращено
Всього дітей, що засвідчили покращений результат	3	2	0	2	4

Як бачимо з таблиць 2.3., 2.4., 2.5. та діаграми, представленої на рис. 2.1, застосування арттерапії як засобу корекції мовленнєвих порушень у дітей 5-6 років з ЗНМ має вищу ефективність в порівнянні з традиційними корекційно-розвитковими методиками. В експериментальній групі зафіксовано доволі значне зростання частки дітей із високим рівнем, і значне зменшення кількості дітей з низьким рівнем мовленнєвого розвитку, чого не відбулось у контрольній групі.

Ми можемо констатувати: експериментальна корекційна структурно-змістова модель, що поєднувала класичні логопедичні методики з арттерапією (малюванням, ліпленням, музикою, драматизацією), створювала потужний стимул для подолання порушень мовлення та подальшого мовленнєвого розвитку дітей. Арттерапія знімала бар'єри, знижувала тривожність і робила процес корекції цікавим та емоційно забарвленим, що безпосередньо впливало на ефективність нашої роботи.

На основі проведеного дослідження нами сформульовано практичні рекомендації для логопедів, дефектологів та вихователів щодо впровадження розробленої моделі або її окремих елементів у практику роботи з дітьми із ЗНМ, оформлено зразки методичних матеріалів (комплекс занять, картотеку вправ) для подальшого використання фахівцями (Додаток Д).

Таким чином, експериментально доведено, що системне впровадження арттерапевтичних методів у логопедичну практику прискорює процес корекції та робить його більш цілісним та враховуючим особистісні особливості дитини.

ВИСНОВКИ ДО II-ГО РОЗДІЛУ

На основі теоретичного аналізу проблеми, який підтвердив, що корекційно-логопедична робота з дітьми старшого дошкільного віку з ЗНМ потребує комплексного підходу, який має бути спрямований на подолання як мовленнєвих, так і психоемоційних труднощів дітей, ми підготували і провели у базовому закладі дошкільної освіти педагогічний експеримент, який складався з трьох етапів – *констатувально-діагностичного, формувального і контрольного (оцінювально-результативного)* і мав на меті опрацювання експериментальної структурно-змістової корекційної моделі використання засобів арттерапії в логопедичній роботі з дітьми 5–6 років із ЗНМ III рівня, спрямованої на комплексне подолання мовленнєвих порушень та стимуляцію розвитку особистості дитини.

Метою констатувального етапу стало комплексне вивчення стану мовленнєвого розвитку дитини з метою визначення рівня ЗНМ, структури дефекту та складання індивідуального корекційного маршруту.

Результати констатувально-діагностичного етапу дослідження визначили спрямування й алгоритм опрацювання експериментальної корекційної моделі використання засобів арттерапії в логопедичній роботі з дітьми 5–6 років із ЗНМ III рівня, що була спрямована на комплексне подолання мовленнєвих порушень та стимуляцію розвитку особистості дитини.

Формувальний етап експерименту складався з проектно-моделюючого (створення моделі) та експериментально-трансформаційного (реалізація моделі) компонентів.

Концептуальними засадами створення й упровадження експериментальної корекційної структурно-змістової моделі стало визначення її мети і завдань. Метою було визначено корекцію мовленнєвих порушень та розвиток зв'язного мовлення у дітей 5–6 років із ЗНМ III рівня через використання арттерапевтичних засобів і технік. Мета деталізувалась у вирішенні трьох завдань – корекційних, розвиваючих, виховних.

Реалізація моделі відбувалась на засадах таких принципів: інтегрованості, доступності, систематичності та послідовності, наочності, добровільності та безпеки.

Контрольний етап дослідження засвідчив, що застосування арттерапії як засобу корекції мовленнєвих порушень у дітей 5–6 років з ЗНМ має вищу ефективність в порівнянні з традиційними корекційно-розвитковими методиками. В експериментальній групі було зафіксовано доволі значне зростання частки дітей із високим рівнем, і значне зменшення кількості дітей з низьким рівнем мовленнєвого розвитку, чого не відбулось у контрольній групі.

Це дозволило констатувати наступне: експериментальна корекційна структурно-змістова модель, що поєднала класичні логопедичні методики з арттерапією (малюванням, ліпленням, музикою, драматизацією), створювала потужний стимул для подолання порушень мовлення та подальшого мовленнєвого розвитку дітей. Арттерапія знімала бар'єри, знижувала тривожність і робила процес корекції цікавим та емоційно забарвленим, що безпосередньо впливало на ефективність нашої роботи.

На основі проведеного дослідження нами сформульовано *практичні рекомендації* для логопедів, дефектологів та вихователів щодо впровадження розробленої моделі або її окремих елементів у практику роботи з дітьми із ЗНМ, оформлено зразки методичних матеріалів (комплекс занять, картотеку вправ) для подальшого використання фахівцями (Додаток Д).

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дозволило зробити такі узагальнення і висновки:

Однією із сучасних освітніх і корекційних технологій є арттерапія, що передбачає широке використання у роботі з дітьми різних засобів мистецтва. Актуальність і ефективність використання різних видів арт-терапії в освітньому процесі з метою творчого розвитку особистості, вільного самовираження і самопізнання підтверджується широким спектром наукових праць.

Під поняттям «арттерапія» ми розуміємо сучасний метод соціальної адаптації, корекції та реабілітації, який є особливо важливим для осіб, що мають порушення психічного та (або) фізичного розвитку. До категорії таких осіб належать діти з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ).

Під загальним недорозвитком мовлення ми розуміємо складе порушення, при якому у дитини спостерігається несформованість усіх компонентів мовної системи: фонетики, лексики, граматики, зв'язного мовлення при нормальному слуху та збереженому інтелекті. Вчені виділяють чотири рівні ЗНМ, кожний з яких має свої особливості.

У дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (найпоширенішого) можна виявити характерні риси, зокрема: обмежений запас слів, неточності у вживанні, труднощі у словотворенні та словозміні, стійкі помилки у вживанні відмінків, прийменників, узгодженні слів у реченні, утворенні складних синтаксичних конструкцій, порушення звуковимови; труднощі з логічними операціями, недостатньо розвинена дрібна моторика пальців тощо. Саме цей комплекс порушень створює необхідність у пошуку підходів, які одночасно впливають на мовленнєву, когнітивну та емоційну сфери.

У роботі з дітьми з ЗНМ найбільш ефективними є такі види арттерапії: *ізо́терапія* (лікування образотворчим мистецтвом): малювання, ліплення, аплікація; *лялькоте́рапія* (лікування засобами лялькового театру);

музикотерапія (використання музики); *казкотерапія* (робота з казкою: аналіз, написання, драматизація); *піскотерапія* (гри з піском).

Теоретичний аналіз підтвердив, що діти старшого дошкільного віку з ЗНМ потребують комплексного підходу, що враховує не лише мовленнєві, але й психолого-емоційні труднощі.

Ми підготували і провели у базовому закладі дошкільної освіти педагогічний експеримент, який складався з трьох етапів – *констатувально-діагностичного, формувального і контрольного (оцінювально-результативного)* і мав на меті опрацювання *експериментальної структурно-змістової корекційної моделі використання засобів арттерапії в логопедичній роботі з дітьми 5–6 років із ЗНМ III рівня, спрямованої на комплексне подолання мовленнєвих порушень та стимуляцію розвитку особистості дитини.*

Метою констатувального етапу стало комплексне вивчення стану мовленнєвого розвитку дитини з метою визначення рівня ЗНМ, структури дефекту та складання індивідуального корекційного маршруту.

Констатувальний етап дозволив визначити найбільш виражені характеристики дітей із ЗНМ, що перебували у старшій групі експериментального ЗДО, а саме: більшість дітей старшої логопедичної групи ЗДО мали загальне недорозвинення мовлення III рівня, та виокремити рівні розвитку мовлення дітей з ЗНМ: високий (від 1 до 2 показників порушень), середній (від 2 до 4 показників порушень), низький (5 показників порушень). Результати констатувально-діагностичного етапу дослідження окреслили спрямування й алгоритм опрацювання експериментальної корекційної моделі використання засобів арттерапії в логопедичній роботі з дітьми 5–6 років із ЗНМ III рівня.

Формувальний етап експерименту складався з проектно-моделюючого (створення моделі) та експериментально-трансформаційного (реалізація моделі) компонентів.

Запропонована модель стала системою, що інтегрувала традиційні логопедичні завдання у арттерапевтичний процес. Модель складалась з

чотирьох взаємопов'язаних блоків: цілісного, змістового, організаційно-технологічного та оцінного.

Розроблена експериментальна структурно-змістова модель була впроваджена у базовому ЗДО. Учасниками експерименту стали 7 дітей з ЗНМ 5–6 років. Вони склали експериментальну групу (ЕГ). З дітьми ЕГ проводились заняття за розробленою моделлю з активним залученням засобів арттерапії. Інші 7 дітей старшої групи склали контрольну групу (КГ). З дітьми КГ проводилися традиційні логопедичні заняття.

Експериментальна модель стала універсальною основою, яка дозволила нам творчо підходити до кожного заняття, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, зокрема в експериментальній в групі. Вона є теоретично обґрунтованою та методично завершеною. Апробація моделі підтвердила її високу ефективність. У дітей експериментальної групи спостерігалася більш яскрава позитивна динаміка як у подоланні мовленнєвих порушень, так і у покращенні психоемоційного стану, мотивації та комунікативних навичок.

На основі проведеного дослідження нами сформульовано практичні рекомендації для логопедів, дефектологів та вихователів щодо впровадження розробленої моделі або її окремих елементів у практику роботи з дітьми із ЗНМ, оформлено зразки методичних матеріалів (комплекс занять, картотеку вправ) для подальшого використання фахівцями.

Проведене дослідження показало, що арттерапія є потужним корекційним інструментом порушень мовлення, який природньо інтегрується в логопедичний процес, виконуючи мотивуючу, комунікативну, релаксаційну та розвиваючу функції.

Перспективи подальших досліджень можуть полягати в розробці конкретних методичних рекомендацій для логопедів з використання окремих видів арттерапії (наприклад, піскотерапії або лялькотерапії), а також у адаптації даної моделі для роботи з дітьми з іншими типами мовленнєвих порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти. *Збірник наукових праць* / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 300–307.
2. Андрусишина. Л.Є. Особливості діагностики та корекції мисленнєвої діяльності дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Навчально-методичний посібник. К. : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. URL : <file:///C:/Users/valen/OneDrive/downloads/14208004.pdf>
3. АРТ-терапія: від світового досвіду до національних пріоритетів / Н. А. Гайструк [та ін.]. *Мистецтво лікування*. 2014. № 2. С. 57–60.
4. Арт-терапія : методичні вказівки до проведення практичних занять та самостійної роботи з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання напряму підготовки 6.030103 «Практична психологія» / укладач Березовська Л.І., Ямчук Т.Ю. Мукачєво : МДУ, 2018. 32 с.
5. Арт–технології в роботі з дітьми : навчальний посібник / уклад. Оксана Сорочинська. Житомир : Вид–во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 140 с.
6. Бабій І.В. Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс. Умань : Алмі, 2014. 75 с.
7. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL. : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
8. Блінова Г.Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини. Навчально-методичний посібник. В 2 ч. К. : Благовіст. 2001. 215 с.
9. Бойко А.Е. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* [Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя] / за

- заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. № 5. С. 68–73.
- 10.Бондаренко Н.А. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24.
- 11.Борщенко Н.А. Використання засобів арт-терапії у формуванні емоційної стійкості дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки» [Національний педагогічний університету імені М.П. Драгоманова]*, 2021. № 195. С.159–163.
- 12.Брюховецька О. Методика використання арт-терапевтичних технологій в процесі особистісно-орієнтованої підготовки майбутніх психологів. *Простір арт-терапії : ресурси зцілення. Матеріали XI міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Київ, 3-4 квітня 2014 р.) / За наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьонової, О.А. Бреусенка-Кузнєцова, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар. К. : Золоті ворота, 2014. 198 с.
- 13.Бузинович Т.В. Використання елементів арт-терапії в роботі з особливими дітьми. Посібник. URL: <https://naurok.com.ua/posibnik-vikoristannya-elementiv-art-terapi-v-roboti-z-osoblivimi-ditmi-52700.html>
- 14.Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
- 15.Веселкова С.Ю. Творча робота на тему "Використання елементів арт-терапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами". URL : <https://vseosvita.ua/library/tvorca-robota-na-temu-vikoristanna-elementiv-art-terapii-v-roboti-z-ditmi-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-554028.html>
- 16.Вознесенська О. Шляхом арт-терапії у пошуках натхнення. *Психолог*. 2011. № 17. С. 3–5.
- 17.Вознесенська О. Арт-терапія в Україні : стан та перспективи розвитку. Львівсько-Ряшівські наукові зошити : Культура. Мистецтво. Освіта. Терапія в міждисциплінарній перспективі. Вип. 2. 2014. С. 93–103.

- 18.Володіна В.С. Альбом з розвитку мовлення. Говоримо правильно. К. : Видавництво Перо. 2013 р. 96 с.
- 19.Волошина М. Арт-терапія у роботі зі студентами в період адаптації до навчання. *Психолог. Шкільний світ*. 2013. № 13/14. С. 107–112.
- 20.Вступ до спеціальності : опорний конспект лекцій у схемах і таблицях з дисципліни «Вступ до спеціальності» для здобувачів спеціальності 016.01 «Спеціальна освіта. Логопедія» Ч.П. / укладач О.І. Чекан, Х.В. Барна, О.М. Кас'яненко. Мукачєво : МДУ, 2022. 55 с.
- 21.Гаврилова Н.С. Класифікація порушень мовлення. *Корекційна педагогіка і психологія*. 2012. С. 327–349.
- 22.Гайструк Н.А., Гайструк А.В., Солейко О.В., Нестерович А.В. Арттерапія : від світового досвіду до національних пріоритетів. *Мистецтво лікування*. 2014. № 2. С. 57–60.
- 23.Гніда Т. Від арт-педагогіки до арт-терапії : використання арт-методів у діяльності педагога навчального закладу. *Простір арт-терапії : можливості інтеграції: матеріали XIV Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Київ, 23–25 лютого 2017 р.) / [за наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьонової, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар]. К. : Золоті ворота, 2017. С. 35–36.
- 24.Дефектологічний словник : навчальний посібник / за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. К. : МП Леся, 2011. 528 с.
- 25.Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник / Л.І. Трофименко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут спеціальної педагогіки. Електронні текстові дані. Київ : 2014. 72 с.
- 26.Дяченко В.О., Стахова Л.Л. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (15 лютого 2018 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. С. 69–72.

- 27.Ілійчук Л. Педагогічні умови використання арт-терапії в освітньо-виховному просторі початкової школи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 114–118.
- 28.Інжиєвська Л. Особливості застосування арт-технологій в освітньому просторі. *Простір арт-терапії: ресурси зцілення. Матеріали XI міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Київ, 3–4 квітня 2014 р.) / За наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьонової, О.А. Бреусенка-Кузнецова, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар. К. : Золоті ворота, 2014. 198 с.
- 29.Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с. URL : <https://cutt.ly/xWEICDF>
- 30.Кваша Т. Ми до тебе, казко, в гості завітали : розвивальне заняття з використанням арт-терапії. *Психолог дошкілля*. 2014. № 5. С. 36–38.
- 31.Квітка Н. Арт-терапевтичні технології як засіб корекційно-розвиткового впливу. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/>
- 32.Колпакчи О.С. Арт-терапія : курс лекцій. Навчальний посібник. Бердянськ : БДПУ, 2016. 322 с.
- 33.Кондрицька О.І. Формування у студентів педагогічних університетів цінностей особистісно орієнтованої моделі виховання засобами артпедагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 Теорія і методика виховання. К., 2009. 24 с.
- 34.Король А.В. Мовленнєва картка з картинками : логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку дитини. Вид. 2-ге, зі змін, і доп. Тернопіль : Мандрівець, 2018. 24 с.
- 35.Королюк Т., Ярмола О. Характеристика стану зв'язного мовлення дітей 4–5 років із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Вісник Львівського університету. Серія : Педагогічна*. 2012. Вип. 28. С. 74–78. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Ped_2012_28_11

- 36.Коротчук О.Ю. Арт-терапія у житті дітей з особливими потребами. *Освіта та наука у вимірах XXI століття. Матеріали звітно-наук. конф.*, 12–13 травня. М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. К. : НПУ, 2006. С. 56–58.
- 37.Ленів З.П. Арт-терапія в процесі діагностування усного мовлення старших дошкільників. *Психолінгвістика*. 2014. Вип. 15. С. 73–84. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2014_15_7
- 38.Литвиненко В.А. Основи арт-терапії: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене і доповнене. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. 140 с.
- 39.Литвиненко В.А. Застосування арттерапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами. Навч.-метод. посіб. Суми : Вид-во СумДПУ ім А.С. Макаренка, 2011. 112 с.
- 40.Логопедія. Підручник. Третє видання перероблене та доповнене / За ред. М.К. Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.
- 41.Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей. Дидактичний матеріал. К. : Літера ЛТД, 2002. 104 с.,
- 42.Маркозова А., Міщенко О. (2023). Використання елементів арттерапії у профілактичній роботі із запобігання розвитку дисграфії у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення третього рівня. *Grail of Science*, (29), 273–280. URL : <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.07.2023.044>
- 43.Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/KR210366?an=15>
- 44.Нестеренко В.В., Кравченко А.І. Можливості використання арттерапії з корекційною метою. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. Матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (15 лютого 2018 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. 198 с. С. 171–175.

45. Пена Л.І. Мова і мовлення в житті людини та суспільства. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 8. С. 72–78.
46. Підлужна Т. О. Дослідження впливу засобів арт-терапії на подолання неадекватної самооцінки старших дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю)* (22 травня 2019 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2019. С. 187–191.
47. Погоріла Ю.О., Зелінська-Любченко К.О. Корекція мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку засобами арт-терапії *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми, 2019. С. 99–102.
48. Поліщук С.В. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2011. Вип. 17(2). С. 286–293. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znkp_sp_2011_17%282%29__37
49. Полторак Л. Ю. Сутність арт-терапії: аналіз сучасних підходів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені П. Могили. Сер. Педагогіка*. 2014. Вип. 233, т. 245. С. 89–91.
50. Практикум з консультування. Арт-рішення. К. : Астамір-В, 2025. 88 с.
51. Про освіту. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017, № 38–39, ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
52. Про охорону дитинства. Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2001. №30. С. 142–150.
53. Проскуріна О.М., Кравченко А.І. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (15 лютого 2018 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. С. 104–108.

- 54.Рібцун Ю.В. До проблеми вивчення загального недорозвинення мовлення в дітей молодшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми сучасної логопедії*. Матеріали конф. К., 2007. С. 29–32.
- 55.Рібцун Ю.В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Х. : Вид. група «Основа», 2012. 239 с.
- 56.Рібцун, Ю.В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. К. : Кафедра, 2013. 284 с.
- 57.Середа І.В., Збишко Є.А. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі. *Корекцій педагогіка*. Випуск 10. Т. 1. 2019. С. 63–66.
- 58.Склярова Л.В. Основні методи арт-терапії у роботі практичного психолога. Методичні рекомендації практичним психологам закладів загальної середньої освіти. URL : <https://naurok.com.ua/osnovni-metodi-art-terapi-u-roboti-praktichnogo-psihologa-119428.html>
- 59.Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ : Основи, 1998. 324 с.
- 60.Стреж, Л. Техніка «мандала» : [техніка з трансперсонального напрямку арт-терапії]. *Психолог дошкілля*. 2013. № 1. С. 18–21.
- 61.Супервізія в арт-терапії: складні випадки та делікатні теми у роботі психолога. К. : Астамір-В, 2023. 352 с.
- 62.Тараріна О. Пісочна арт-терапія. Практичний старт. К. : Астамір-В, 2025. 150 с.
- 63.Тараріна О. Практикум з арт-терапії в роботі з дітьми. К. : Астамір-В, 2025. 243 с.
- 64.Тараріна О. Практикум з арт-терапії. Скриня майстра К. : Астамір-В, 2025. 224 с.
- 65.Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник. 2-е видання. К. : Видавничий дім «Слово», 2011. 392 с.
- 66.Тищенко В.В. Класифікація порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення. *Науковий часопис*

- Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2016. Вип. 32(2). С. 165–169. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2016_32%282%29__31*
67. Трофименко Л.І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Навчально-методичний посібник. Київ, 2014. 72 с.
68. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.
69. Трофименко Л.І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Монографія. К. : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 146 с.
70. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У. Гончаренко. Вид. 2-ге, доповнене і виправлене. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
71. Федій О.А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії : теорія і практика. Монографія. Полтава : ПНПУ, 2009. 404 с.
72. Федорович Л.О. Логопедичний альбом. Запоріжжя : ЛИПС ЛТД, 2014. 144 с.
73. Цимбала О. Адаптація першокурсників до умов навчання у ВНЗ засобами арт-терапії. *Простір арт-терапії : можливості інтеграції. Матеріали XIV Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Київ, 23–25 лютого 2017 р.) / К. : Золоті ворота, 2017. С. 118–121.
74. Чепіль Т.Ю. Роль арт-терапії у розвитку мовлення дітей з особливими потребами. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації. Матеріали III Всеукраїнської студентської науковопрактичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С. 241–243.*

ДОДАТКИ

Додаток А

ЛОГОПЕДИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ОБСТЕЖЕННЯ ДИТИНИ

Анамнез та спостереження

ПІБ дитини: _____

Вік: _____

Дата обстеження: _____

Анамнестичні дані:

- Перебіг вагітності та пологів: _____
- Ранній розвиток (удержування голови, сидіння, ходьба):
_____
- Перші слова, фраза: _____
- Перенесені захворювання: _____

Спостереження за дитиною в грі/спілкуванні:

- Активність, цілеспрямованість: _____
- Комунікативні навички: _____
- Переважний вид діяльності: _____
- Емоційно-вольова сфера: _____

Частина 1: НЕВЕРБАЛЬНІ ОСНОВИ ТА ЗВУКОВА СТОРОНА МОВЛЕННЯ

1. Обстеження невербальних функцій

№	Завдання	Інструкція та матеріали	Критерії оцінювання	Бали
1.1.	Слухове сприйняття			
б)	Сприйняття темпо-ритмічних рисунків	«Повтори за мною: стукіт по столу !! !, ! !!, !!! !»	3 - Точно відтворює всі ритми. 2 - Відтворює прості ритми, плутає складні. 1 - Відтворює лише кількість ударів (без ритму). 0 - Не відтворює.	
1.2.	Зорове сприйняття та просторові уявлення			
б)	Просторові уявлення	«Поклади кубик праворуч від машинки,	3 - Чітко розрізняє поняття (право/ліво, спереду/позаду). 2 - Виконує завдання з 1-2 помилками	

		ліворуч від м'яча».	або підказкою. 1 - Плутає всі поняття, виконує лише «верх/низ». 0 - Не розуміє просторових інструкцій.	
в)	Складання розрізаних картинок	Склади картинку, розрізану на 4-6 частин.	3 - Складає самостійно, без помилок. 2 - Складає з невеликою допомогою або з 1-2 помилками. 1 - Складає лише за зразком або з активною допомогою. 0 - Не справляється навіть за зразком.	
1.3.	Рухова сфера			
а)	Загальна моторика	«Пройди по лінії», «Стрибни на одній нозі», «Злови м'яч».	3 - Рухи плавні, координовані, завдання виконує легко. 2 - Помітна незграбність, напруженість, нестійкість. 1 - Різка незграбність, не впорається з більшістю завдань. 0 - Завдання недоступні.	
б)	Дрібна моторика	«Покажи «кішечку», «зайчика» (пальчикова гімнастика). Нанизування намистин. Складання мозаїки за зразком.	3 - Рухи точні, швидкі, зразок відтворюється точно. 2 - Темп повільний, неточності, невелика допомога. 1 - Значні труднощі, тремтіння, не може впоратися. 0 - Завдання недоступні.	
в)	Артикуляційна моторика	Виконання вправ за зразком: «Лопата», «Голка», «Маятник», «Індюк», «Гойдалка».	3 - Всі рухи виконуються точно, в повному обсязі, добре перемикається. 2 - Напруженість, поштовхи, знижений обсяг рухів, помилки при перемиканні. 1 - Виконує 1-2 вправи, заміни рухів, синкінезії. 0 - Виконання вправ неможливе.	
ПІДСУМКОВИЙ БАЛ за розділ 1:				

2. Обстеження звукової сторони мовлення

№	Завдання	Інструкція та матеріали	Критерії оцінювання	Бали
2.1.	Звуковимова	<i>Картинки-назви для кожного звука. Перевірка ізолювано, у словах (поч., сер., кін.), у реченнях.</i>	Фіксуються: відсутність, заміщення, спотворення звуків	
2.2.	Фонематичне сприйняття			
а)	Диференціація звуків	«Підніми руку, коли почуєш	3 - Безпомилково диференціює всі звуки.	

		звук [С]». Показати на картинки-пари («мишка-миска», «рак-лак»).	2 - Помилки при диференціації 1-2 пар акустично близьких звуків. 1 - Значні помилки, не впізнає звук у потоці мовлення. 0 - Завдання не виконує.	
б)	Фонематичний аналіз	«Який перший звук у слові «Автобус»? Останній? Скільки звуків у слові «ДІМ»?».	3 - Виконує всі види аналізу (поч., кін., послідовність). 2 - Визначає лише перший голосний звук, помилки в послідовності. 1 - Не виконує аналіз, плутає звук з буквою/складом. 0 - Завдання недоступне.	
в)	Фонематичний синтез	«Склади слово з звуків: [С], [Л], [О], [Н]».	3 - Синтезує слово з 3-4 звуків. 2 - Синтезує слово з 2-3 звуків, потребує повторення. 1 - Складає слово лише за складом ([ЛО], [НИ]). 0 - Не синтезує.	
2.3.	Складова структура слова	Повторити слова: «Велосипед», «Сковорода», «Міліціонер», «Аптека».	3 - Відтворює слова будь-якої структури точно. 2 - Незначні спотворення у складних словах («велосип»). 1 - Пропуски/перестановки складів, спрощення («сипед», «аптеа»). 0 - Грубе спотворення структури.	
ПІДСУМКОВИЙ БАЛ за розділ 2:				

ЧАСТИНА 2: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ СКЛАД ТА ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

3. Обстеження лексичного запасу

№	Завдання	Інструкція та матеріали	Критерії оцінювання	Бали
3.1.	Активний словник			
а)	Іменники	Назви предметів за темами (тварини, одяг, професії), частин тіла/предметів.	3 - Багатий словник, називає все, включаючи частини предметів. 2 - Називає основні предмети, помилки у рідковживаних словах. 1 - Словник обмежений, заміщує слова жестами/загальними поняттями («та штука») 0 - Резко обмежений словник (10-15 слів).	
б)	Прикметники	«Який лимон? (соки, сніг, цегла)». Назви кольорів, форм.	3 - Підбирає 2-3 ознаки, знає відтінки, форми. 2 - Називає основні кольори/розміри («великий/смачний») 1 - Називає 1-2 ознаки, плутає кольори. 0 - Не використовує прикметники.	
в)	Дієслова	«Що робить? (птаха, будівельник,	3 - Підбирає специфічні дії (будує, лікує, літає). 2 - Називає загальні дії (робить, йде).	

		лікар)».	1 - Називає 1-2 дії, заміщує жестами. 0 - Не підбирає дієслова.	
г)	Антоніми/Синоніми	«Скажи навпаки: великий-...? Скажи інакше: веселий-...?»	3 - Підбирає антоніми/синоніми до більшості слів. 2 - Підбирає до простих слів (великий-маленький). 1 - Плутає поняття, підбирає невірно. 0 - Не виконує.	
3.2.	Пасивний словник	«Дістань зі столу червону книжку і покли під неї жовтий олівець».	3 - Розуміє складні інструкції з 2-3 діями та прийменниками. 2 - Розуміє інструкції з 1-2 діями, помилки в прийменниках. 1 - Розуміє лише прості інструкції («Дай м'яч») 0 - Розуміння мови обмежене.	
ПІДСУМКОВИЙ БАЛ за розділ 3:				

4. Обстеження граматичного строю мовлення

№	Завдання	Інструкція та матеріали	Критерії оцінювання	Бали
4.1.	Словозміна			
а)	Відмінювання іменників	«У мене є олівець. Я малюю... (чим?). Я бачу... (що?)».	3 - Правильно вживає форми всіх відмінків. 2 - Помилки у вживанні непрямих відмінків («немає олівцю») 1 - Масові аграматизми, змішує відмінки. 0 - Не відмінює слова.	
б)	Множина іменників	«Один - багато: стіл - ..., вушко - ..., листок - ...»	3 - Правильно утворює навіть «важкі» форми. 2 - Помилки у 1-2 словах («вуха», «листки») 1 - Утворює за аналогією («вухи», «листи») 0 - Не утворює множини.	
в)	Узгодження	«Який? Яка? Яке?: синя ____, синій ____, синє ____».	3 - Правильно узгоджує у роді, числі. 2 - Помилки у узгодженні з середнім родом або множиною. 1 - Масові помилки («синя кубик») 0 - Не узгоджує.	
4.2.	Словотворення			
а)	Зменшувальні форми	«Скажи ласкаво: стіл - ..., рука - ...»	3 - Утворює всі форми правильно. 2 - Помилки у 1-2 словах («ручка») 1 - Утворює невірно («столенятко») 0 - Не утворює.	
б)	Назви дитинчат	«У лисиці - ..., у ведмедя - ...»	3 - Знає стандартні назви. 2 - Утворює за аналогією («ведмеденя») 1 - Використовує опис («маленький ведмідь») 0 - Не знає назв.	
в)	Утворення прикметників	«Сумка з шкіри - яка?», «Сік з	3 - Утворює правильно («шкіряна», «яблучний»).	

		яблука - який?»	2 - Помилки у словотворенні («шкірова», «яблуневий»). 1 - Не може утворити, використовує словосполучення. 0 - Завдання не виконує.	
ПІДСУМКОВИЙ БАЛ за розділ 4:				

5. Обстеження зв'язного мовлення

№	Завдання	Інструкція та матеріали	Критерії оцінювання	Бали
5.1.	Розповідь за серією картинок (3-4 картинки)	«Розкажи, що сталося».	3 - Розповідь послідовна, логічна, з елементами зв'язку. 2 - Послідовність з невеликими порушеннями, проста структура. 1 - Перерахування предметів/дій на картинках, немає зв'язку. 0 - Не може побудувати розповідь.	
5.2.	Переказ тексту (5-7 пропозицій)	«Послухай і розкажи, що ти запам'ятав».	3 - Переказ повний, послідовний, збережено ключову лексику. 2 - Переказ незначно скорочений, але послідовний. 1 - Переказ фрагментарний, порушена послідовність. 0 - Переказ недоступний.	
5.3.	Описова розповідь	«Опиши цю іграшку (м'яч, лялька)».	3 - Опис структурований (частини, ознаки, дії), використовуються прикметники. 2 - Опис є, але непослідовний, перерахування ознак. 1 - Називає 1-2 ознаки або дію. 0 - Не може побудувати опис.	
5.4.	Творча розповідь	«Закінчи історію: «Хлопчик побачив на дереві безпорадного кошенятком...»	3 - Логічне, розгорнуте закінчення, розвинений сюжет. 2 - Закінчення є, але коротке, малоінформативне. 1 - Лише констатує факт («він його зняв») 0 - Не може придумати закінчення.	
ПІДСУМКОВИЙ БАЛ за розділ 5:				

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- **Загальний сумарний бал:** _____ / 75 б.
- **Загальний рівень мовленнєвого розвитку (орієнтовно):**
  - **60-75 балів:** Високий (мовлення в межах норми або незначні відхилення).
  - **26-40 бали:** Середній (ФФН або ЗНМ III рівня).
  - **менше 25 балів:** Низький (ЗНМ I рівня).

- **Короткий висновок за кожним розділом:**

- **Невербальні основи:** _____
- **Звукова сторона мовлення:** _____
- **Лексико-граматичний стрій:** _____
- **Зв'язне мовлення:** _____

- **Попередній логопедичний висновок:**

(Наприклад: Загальне недорозвинення мовлення, III рівень, на тлі порушенням базових механізмів (слуху, моторики, дихання). Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення.)

- **Основні напрями корекційної роботи:**

1. _____
2. _____
3. _____

Логопед: _____ / [ПІБ та підпис]

**Методичний комплекс (приклад конспекту заняття
на тему «Овочі»)**

Тема: «Чарівна городня корзинка».

Мета: Активізація та розширення словникового запасу за темою «Овочі», розвиток зв'язного мовлення з використанням техніки колажу.

Обладнання: Справжні овочі або муляжі, корзинка, аркуш ватману, кольорові журнали, ножиці, клей, олівці, фонограма спокійної музики, аркуші паперу.

Хід заняття:

1. Організаційний момент.

- Логопед: «Вітаю вас, мої друзі! Сьогодні ми вирушимо в чарівну подорож. Давайте вітатися без слів, лише посмішками!» (Діти посміхаються один одному).

2. Вступна частина. «Готуємо мовленеві інструменти».

- **Артикуляційна гімнастика «Овочеві історії»:**
  - «Гарбуз» – надуті щоки.
  - «Тонка морквинка» – витягнути губи трубкою.
  - «Наріжемо капусту» – поклацати язиком.
- **Пальчикова гімнастика «Ми капусту рубаємо...».**

3. Основна частина.

- **Блок А: «Чарівна корзинка».**
  - Логопед дістає корзинку, накриту серветкою. «Що ж у мене тут? Це городня корзинка!» Дістаються овочі, кожен називається.
  - Гра «Вгадай на дотик» (дитина закриває очі, намагає овоч і називає його).
  - Гра «Який? Яка? Яке?» (описуємо овочі: помідор – червоний, круглий, соковитий; огірок – зелений, довгастий, хрусткий).
- **Арттерапевтичний елемент: «Створюємо городній колаж».**

- Логопед: «Давайте створимо свою чарівну городню ділянку!» На аркуші ватману діти разом з логопедом створюють колаж: вирізають з журналів або малюють овочі, наклеюють їх.
- Під час роботи логопед задає питання: «Що ти наклеюєш? Якого кольору цей помідор? Де росте цибуля?» Діти складають прості речення: «Я кладу червоний помідор. Цибуля росте в землі».

- **Блок Б: Розвиток зв'язного мовлення.**

- Логопед: «Ось яка чудова ділянка у нас вийшла! Розкажи, що на ній росте?» Діти за допомогою логопеда складають невеликий розповідь за колажем. Наприклад: «Це наша городня ділянка. На ній ростуть червоні помідори, зелені огірки та біла цибуля. Все це дуже корисне».

4. Фізкультхвилинка «Огородник».

- Ми огородники (ходьба на місці),
- Садимо город ми свій (рухи, що імітують копання лопати).
- Ми картоплю копаємо (нахили),
- І морквинку поливаємо (рухи, що імітують полив).

5. Заключна частина. Рефлексія.

- Логопед: «Ось і закінчилася наша подорож. Яка чудова корзинка у нас вийшла!»
- **Арттерапевтичний прийом «Овочевий настрій»:** Дітям пропонується вибрати картку з овочем, який найбільше подобається, і сказати, чому. «Мені подобається полуничка, бо вона солодка і я сьогодні така ж солодка від успіхів!».
- Логопед хвалить дітей та прощається.

Приклади арттерапевтичних технік для використання:

1. **М'які матеріали (пісок, крупи, глина):** Зняття напруги, розвиток тактильних відчуттів, дрібної моторики.
2. **Ізотерапія (малювання, ліплення, аплікація):** Візуалізація понять, розвиток зв'язного мовлення через опис своєї роботи.
3. **Казкотерапія:** Складання власних казок за малюнками, корекція емоційних станів.

4. **Музикотерапія:** Використання музики для створення настрою, розвитку ритму мовлення.
5. **Лялькотерапія:** Використання ляльок для діалогів, що знижує бар'єр спілкування.

**Приклад фрагменту заняття з елементами ізо- та казкотерапії на
тему «Автоматизація звука [Ш]»**

1. **Ритуал початку:** Діти вітаються з «Веселим Язичком», який любить шипіти (ш-ш-ш).
  2. **Арттерапевтична вправа:** «На що схожий звук [Ш]?» Дітям пропонується намалювати цей звук у вигляді абстрактного пляма або предмета (змія, хвилі, дерева).
  3. **Основна діяльність:** Читання фрагменту казки про «Мишку-шалунищу». Кожен раз, коли зустрічається звук [Ш], діти малюють сніжинку (або інший символ).
  4. **Творче завдання:** Діти ліплять з пластиліну головного героя – Мишку – та доповідають історію про неї («Моя Мишка любить... шафа, шапка, каша»).
  5. **Ритуал закінчення:** Діти діляться враженнями («Мені сьогодні сподобалося...») і «дарують» свої малюнки один одному.
- 4. Оцінний блок:** Передбачає критерії оцінки ефективності моделі:
- **Мовленнєві критерії:** динаміка у виправленні звуковимови, розширення активного словникового запасу, зменшення кількості аграматизмів, покращення якості зв'язного мовлення.
  - **Психологічні критерії:** підвищення рівня мотивації до занять, зниження емоційної напруги, покращення комунікативних навичок.

Логопедичне інтегроване заняття з арт-терапії для дітей із ЗНМ (III рівень)

Тема: *«Дикі тварини лісу. Величний вовк»*

Мета: Активізація та розширення словникового запасу з теми «Дикі тварини» через тематичне малювання та аплікацію.

Хід заняття

1. Організаційний момент (3 хв.)

Логопед: «Вітаю, майстри! Сьогодні ми з вами станемо дослідниками та художниками. Ми вирушимо у загадкове місце, а куди — дізнаєтесь, відгадавши загадку: *Він одягнений у теплу шубу. Він у лісі живе суворим. Здоровається з лисицею, ведмедем, Але зайця він лякає. Хто це?* (Вовк)

Вступна бесіда:

- Чи бачили ви вовка? Де?
- Який вовк на вигляд? (великий, сірий)
- Де живе вовк? (У лісі, у лігві)

Мовленнєва зарядка: Артикуляційна вправа «Голодний вовк»: широко розкривати рота. Дихальна вправа «Вовчий вий»: на видиху тихо та голосно вигукувати «У-у-у!».

2. Основна частина (25 хв.)

Етап 1: Лексико-граматичні ігри з використанням наочності

а) Гра «Опиши вовка» Логопед показує зображення вовка та картину лісу.

- Який вовк? (Сірий, великий, хижий, зубастий, голодний, сильний).
- Що робить вовк? (Виє, бігає, полює, вистежує).
- Де живе вовк? (У лісі, у лігві).

Робота з прикметниками та дієсловами: Логопед записує нові слова на дошці, діти повторюють хором та індивідуально.

б) Гра «Хто де живе?» (формування просторових уявлень)

- Вовк живе у лігві.
- Лисиця живе у норі.
- Ведмідь живе у берлозі.

- Білка живе у дуплі.

Діти складають речення за зразком: «Сірий вовк живе у лігві».

Етап 2: Творче завдання «Лігво вовка в зимовому лісі»

Логопед: «Давайте створимо власну картину. Ми намалюємо вовка та його будинок — лігво».

Інструкція з покроковим виконанням:

Матеріали:

- Аркуші синього картону (ніч),
- біла гуаш,
- пензлики,
- коричнева та сіра папір для аплікації,
- клей,
- олівці.

Крок 1: Створення фону (зіма вночі)

- Діти наносять білою фарбою сніг на нижню частину аркуша та «завиваючи хурделицю» на синьому фоні.
- Проголошення: «Ми малюємо сніг, хурделицю. Ніч у лісі темна, сувора».

Крок 2: Аплікація «Лігво»

- З коричневого паперу діти вирізають півколо (вхід до лігва) та наклеюють його біля «снігу».
- Проголошення: «Ось лігво. Воно глибоке, захищене».

Крок 3: Малювання/аплікація «Вовк»

- Діти обводять шаблон вовка або малюють його самостійно на сірому папері, потім вирізають та приклеюють біля лігва.
- Проголошення: «Це сірий вовк. Він хижий. Він дивиться пильно, уважно».

3. Заклучна частина (7 хв.)

Опис власних робіт (розвиток зв'язного мовлення)

Кожна дитина розповідає про свою картину:

- «Я намалював(ла) зімову ніч. У лісі багато снігу. Ось лігво. У ньому живе сірий вовк. Він хижий».

Рефлексія:

- Що нового ми сьогодні дізналися?
- Які нові слова запам'ятали? («лігво», «хижий», «нора», «полює»)
- Чи сподобалося бути художником?

Оцінювання:

Логопед хвалить кожну дитину, відмічаючи яскраві деталі в роботах та удалі спроби вжити нові слова.

Додаткові ідеї для теми «Тварини»:

1. «Білка у дуплі» - аплікація з коричневих пайонів, малювання хвоста гуашшю.
2. «Ведмідь у берлозі» - об'ємна аплікація з коричневої бумаги.
3. «Лисиця біля нори» - робота з яскраво-оранжевою та жовтою фарбою.

Таке заняття не лише розвиває мовлення, але й покращує дрібну моторику, уяву та емоційне сприйняття дитини.

**Організація групових та індивідуальних занять з використанням
ізотерапії: тематичне малювання та аплікація, створення серій
малюнків/коміксів**

**Особливості проведення занять ізотерапією для дітей з ЗНМ під час
педагогічного експерименту та їхня ефективність у роботі
з дітьми з ЗНМ III рівня**

1. Групові заняття з ізотерапії проводились у малих групах (3-7 дітей) для розвитку комунікації.
2. Індивідуальні заняття організовувались для відпрацювання персональних цілей та подолання специфічних труднощів.

3. Тривалість групових занять складала 25-35 хвилин, індивідуальних - 15-20 хвилин.
4. Тематичне малювання будувалось навколо конкретних лексичних тем («Осінь», «Тварини», «Сім'я»).
5. Аплікація використовувалась для розвитку дрібної моторики та уявлень про ціле і частину.
6. Серії малюнків створювались для вдосконалення зв'язного мовлення та послідовності думки.
7. Комікси сприяли розвитку діалогічного мовлення та соціальних навичок.
8. Кожне заняття включало етап обговорення роботи для активізації словникового запасу.
9. Матеріали підбирались безпечні та різноманітні (фарби, папір, природні матеріали).
10. Завдання диференціювались відповідно до мовленнєвих можливостей кожної дитини.
11. У групових заняттях використовувались спільні проекти для формування навичок співпраці.
12. Індивідуальні заняття дозволяли використовувати цільові вправи для корекції конкретних звуків.
13. Результати аналізувались з точки зору як творчого, так і мовленнєвого прогресу.
14. Створювалась безпечна і творча атмосфера.
15. Заняття поєднували корекційні цілі з розвитком образного мислення та емоційного інтелекту.

Ізотерапія як арттерапевтичний метод являє собою творче, спонтанне чи тематичне малювання. Малюнок виступає ефективним інструментом, адже завдяки ньому, особа може вільно висловити свої думки, почуття та переживання через мову образів, символів та кольорів, а також вивільнитися

від негативних переживань та «змалювати» своє ставлення до оточуючої дійсності.

Даний напрямок становить фундамент арттерапії, оскільки вона передбачає малювання на всіх можливих поверхнях, починаючи від паперу, полотна, закінчуючи дерев'яними та скляними поверхнями, тканиною тощо.

Для *організації проведення* можна використовувати найрізноманітніші засоби, такі як фарби, олівці, масляну і художню пастель, фломастери, крейду.

У роботі з малюнками використовуються різні підходи. Ми використали наступні *методики малювання*:

- вільне малювання (малює за власним бажанням);
- комунікативне малювання (малюванням в парах, але діти спілкуються тільки за допомогою образів та символів);
- спільне малювання (кілька дітей, спілкуючись між собою, малюють на одному аркуші);
- доповнююче малювання (малюнок по колу, де кожен учасник доповнює малюнок своїми елементами і при цьому пояснює, чому саме цей елемент він вибирає).

Дані вправи не тільки розвивають мовлення, соціальну адаптацію дітей, але й носять діагностичний характер. Завдяки ним у дітей зникають негативні симптоми і стани, діти позбавляються комплексів та страхів, починають активно спілкуватись одне з одним.

Практичні рекомендації для логопедів, дефектологів та вихователів щодо впровадження арттерапії у корекційну роботу з дітьми із ЗНМ

1. Організаційно-методичні засади впровадження арттерапії

1.1. Принципи побудови корекційно-розвиткових занять

Для ефективного впровадження арттерапевтичних технологій у роботу з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) рекомендується дотримуватися таких принципів:

- **інтегрований підхід** - поєднання логопедичних вправ з арттерапевтичними методами;
- **індивідуалізація** - врахування мовленнєвих, психологічних та фізичних особливостей кожної дитини;
- **послідовність** - від простих до складних завдань з поступовим ускладненням;
- **емоційна підтримка** - створення безпечного простору для самовираження дитини;
- **доступність** - використання матеріалів та технік, зрозумілих дитині

1.2. Умови для ефективної реалізації арттерапії:

- Створення спеціалізованої арт-терапевтичної локації з різними зонами для творчості.
- Забезпечення якісними матеріалами (безпечні фарби, глина, пісок, музичні інструменти).
- Формування стабільного розкладу занять (2-3 рази на тиждень тривалістю 25-35 хвилин).
- Співпраця між фахівцями (логопед, дефектолог, вихователь, арт-терапевт)

2. Комплекс арттерапевтичних занять для дітей із ЗНМ

2.1. Блок «Мовленнєвий старт» (8 занять)

Заняття 1: "Чарівні звуки"

Мета: Активізація мовленнєвого дихання, розвиток фонаційного видиху

Арттерапевтичні техніки:

- малювання повітрям (видування фарби через трубочку);
- гра на духових інструментах (дудочки, свистки);
- «фарбовий вітер» - перегання крапок фарби за допомогою дихання.

Логопедичний компонент: вправи на дихальну гімнастику («Зігрій долоньки», «Задууй свічку»).

Заняття 2: «Веселка слів»

Мета: Розвиток активного словникового запасу

Арттерапевтичні техніки:

- малювання пальцями з називанням кольорів;
- створення колажу «Мої улюблені речі»;
- «Кольорова асоціація» - підбір кольору до слова (радість - жовтий, смуток - синій).

Логопедичний компонент: назви предметів, які зображуються, опис їхніх властивостей.

Заняття 3: «Ритм мови»

Мета: Формування ритмічної організації мовлення

Арттерапевтичні техніки:

- барабанний бій з проголошенням складів;
- танцювальні рухи під ритм вірша;
- ліплення ритмічних орнаментів з глини.

Логопедичний компонент: відтворення ритмічних моделей слів, простих віршованих рядків.

2.2. Блок «Мовленнєві історії» (10 занять)

Заняття 4: «Створюю історію»

Мета: Розвиток зв'язного мовлення

Арттерапевтичні техніки:

- малювання коміксів з 2-3 кадрами;
- створення ляльок для розповіді казки;
- «Живі картини» - ілюстрація сюжету жестами та мімікою.

Логопедичний компонент: складання розповіді за серією малюнків, вправи на побудову речень.

Заняття 5: «Емоції в мовленні»

Мета: Розвиток емоційної виразності мовлення

Арттерапевтичні техніки:

- малювання облич з різними емоціями;
- ліплення «емоційних» фігурок;
- інтонаційне озвучення мальованих персонажів.

Логопедичний компонент: Вправи на інтонаційне оформлення речень, розвиток міміки

3. Картотека арттерапевтичних вправ для корекції мовленнєвих порушень

3.1. Вправи для розвитку мовленнєвого дихання

«Чарівні кульки»

- **Обладнання:** повітряні кульки, акварель, трубочки для коктейлю.
- **Методика:** дитина видуває повітря через трубочку в фарбу, створюючи «бульбашки» на папері. Логопед контролює правильність дихання.
- **Корекційний ефект:** розвиток тривалої, плавної мови.

«Веселі пір'їнки»

- **Обладнання:** пір'їнки, кольорові олівці.
- **Методика:** дитина пересуває пір'їнку диханням по аркушу, створюючи траєкторію. Потім малює отриману лінію.
- **Корекційний ефект:** формування фонаційного видиху.

3.2. Вправи для формування звуковимовлення

«Звукові доріжки»

- **Обладнання:** кольорові нитки, клей, папір.
- **Методика:** дитина вимовляє звук, проводячи нитку, змочену в клеї, по паперу. Довжина нитки відповідає тривалості звуку.
- **Корекційний ефект:** автоматизація звуків, розвиток мовленнєвого слуху.

«Букви-образи»

- **Обладнання:** пластилін, глина, тісто.
- **Методика:** ліплення букв з одночасним проголошенням відповідних звуків. Надання букві образу (наприклад, «С» - змійка).
- **Корекційний ефект:** поліпшення звуко-буквеного аналізу.

3.3. Вправи для розвитку лексико-граматичного боку мовлення

«Чарівна скринька»

- **Обладнання:** коробка з різними предметами, матеріали для колажу.
- **Методика:** дитина дістає предмет зі скриньки, називає його, описує властивості, потім створює колаж на тему цього предмета.
- **Корекційний ефект:** розширення словникового запасу, розвиток словосполучень.

«Смачне слово»

- **Обладнання:** їстівні матеріали (фрукти, овочі), фарби.
- **Методика:** дитина називає продукт, описує його, потім створює відбитки на папері або складає композицію.
- **Корекційний ефект:** активізація предметного словника, розвиток зв'язного мовлення.

3.4. Вправи для формування зв'язного мовлення

«Живі картини»

- **Обладнання:** репродукції картин, матеріали для малювання.
- **Методика:** дитина розглядає картину, складає розповідь по ній, потім створює власну картину на подібну тему.
- **Корекційний ефект:** розвиток зв'язного мовлення, образного мислення.

«Ляльковий театр»

- **Обладнання:** матеріали для створення ляльок (папір, тканина, нитки).
- **Методика:** спільне створення ляльок, постановка сценки з подальшим описом подій.
- **Корекційний ефект:** розвиток діалогічного мовлення, комунікативних навичок.

Таблиця: Інтеграція арттерапевтичних методів у корекційну роботу

Мовленнєвий компонент	Арттерапевтичні методи	Частота застосування	Очікувані результати
Звуковимовлення	Ізотерапія, музикотерапія	2-3 рази на тиждень	Поліпшення звуковимовлення на 40-50% за 3 місяці
Лексика	Колаж, ліплення, драматизація	1-2 рази на тиждень	Збільшення словникового запасу на 30-40 слів
Граматика	Лялькотерапія, ізотерапія	2 рази на тиждень	Правильне утворення форм слів у 70% випадків
Зв'язне мовлення	Казкотерапія, піскотерапія	1-2 рази на тиждень	Складання розповіді з 3-5 речень

4. Рекомендації щодо оцінки ефективності арттерапевтичного впливу

4.1. Критерії оцінки

Мовленнєві показники: збільшення словникового запасу, покращення звуковимовлення, розвиток зв'язного мовлення.

Психологічні показники: зниження комунікативних бар'єрів, збільшення активної участі в заняттях, покращення емоційного стану.

Творчі показники: різноманітність образів, оригінальність виконання завдань, здатність до творчого самовираження.

4.2. Методики моніторингу

- Щомісячний аналіз мовленнєвих продуктів дитини
- Відеофіксація занять для аналізу динаміки
- Ведення індивідуальних карток розвитку
- Анкетування батьків щодо змін у мовленні дитини

5. Рекомендації щодо співпраці з батьками

5.1. Форми роботи з родинами

- Проведення майстер-класів «Арттерапія вдома».
- Створення «Творчого щоденника» дитини.
- Консультації щодо організації домашнього арт-простору.
- Спільні заняття «Батьки + діти».

5.2. Прості вправи для домашнього виконання

- «Малюємо звуки» - зображення звуків різними кольорами.
- «Ліпимо букви» - створення букв з пластиліну, тіста.
- «Казка на ніч» - спільне малювання історії перед сном.

Застосування даних рекомендацій дозволить комплексно підійти до корекції мовленнєвих порушень у дітей із ЗНМ, забезпечивши стійкі позитивні результати за рахунок поєднання логопедичних методик з арттерапевтичними технологіями.